

UK Pedagogická fakulta

K a t e d r a   o b ě a n s k é   v ý c h o v y   a   f i l o s o f i e

Diplomová práce

Chudoba a zaostalost rozvojových zemi

Helena Nováčková

Vedoucí DP: PhDr. Milena Tichá, CSc

2008

Prohlašuji, že jsem zadanou diplomní práci vypracovala sama a že jsem uvedla veškeré použité informační zdroje.

Praha, 7.4.2008

podpis

Děkuji PhDr. Mileně Tiché, CSc za cenné rady a ochotu pomoci.

Úvod.....	5
1. Historie a vývoj světové ekonomiky.....	7
1.1 Vývoj světové ekonomiky od 15 do 20. století.....	7
1.2 Mezinárodní ekonomické vztahy a jejich přerod v globální ekonomiku.....	10
1.3 Globalizace.....	12
1.4 Vymezení okruhů a počtu globálních problémů.....	19
2. Rozvojové země.....	23
2.1 Klasifikace zemí podle Světové banky a Mezinárodního měnového fondu.....	24
2.2 Sociálněekonomická zaostalost rozvojových zemí.....	27
2.3 Chudoba.....	34
3. Odlišný rozvoj a stav rozvinutých tržních ekonomik a rozvojových zemí.....	41
3.1 Výběr hodnotících kritérií.....	41
3.2 Vzdělání.....	43
3.3 Zdraví.....	51
3.4 Globální nerovnost v oblasti zdraví.....	53
3.5 Sektorová struktura ekonomiky.....	60
3.6 Únik z chudoby.....	65
Závěr.....	68
Použitá literatura.....	70
Přílohy.....	72

Úvod

Tématem této práce je zaostalost a s ní související chudoba rozvojových zemí. Jejím úkolem je zprostředkovat porozumění tomuto fenoménu, a to v širším, celkovém kontextu současného globalizovaného světa. Pokud je cílem porozumět celku světa, je podle mého názoru důležité znát funkci jeho jednotlivých částí, jakož i vývoj a z něj plynoucí současný stav. Na základě předpokladu, že procesy probíhající v jedné zemi mohou být nejlépe pochopeny právě na základě objasnění jejich vztahu k procesům probíhajících v zemích ostatních, se budu snažit jednotlivé jevy předložit vždy v co nejširším kontextu možných souvislostí. Z tohoto důvodu jsem zvolila interdisciplinární přístup, jelikož pomocí poznatků z různých vědních disciplín se mi, jak doufám, podaří komplexní vztahy mezi jednotlivými společenskými, ekonomickými, historickými a politickými jevy nejlépe zachytit.

Pojem chudoby může být samozřejmě odlišně nahlížen v různých zemích, obdobích, mezi generacemi i v rámci individuálních názorů, většinou se však shodneme, že chudoba jako taková se netýká zdaleka pouze vymezení ekonomického, ale přesahuje i do kategorií společenských, jakými jsou například rovnost, svoboda, vzdělání, zdraví a mnohé další. Tyto jednotlivé aspekty tvoří velký, logický, vzájemně závislý celek a dostatečné porozumění tomuto celku tedy vyžaduje opět především pochopení všech jeho součástí. Použitím poznatků různých disciplín se tedy pokusím vysvětlit vztahy mezi globalizací, ekonomickým růstem, růstem počtu obyvatel, rozvojem a stavem vzdělání a zdraví v různých oblastech světa. Práce bude napsaná stylem, který přechází od teorie k praxi a tím logicky propojuje obecné informace s konkrétními daty.

Tato práce se snaží vymezit kořeny a podstatu chudoby, poukázat na fakt, že účinná pomoc je možná pouze tehdy, známe-li příčiny a důsledky daných jevů a můžeme tedy dopady své činnosti reálně předvídat. Nesnaží se jako mnoho jiných zacházet do detailů možných řešení, tyto budou zmíněna velmi stručně na závěr pouze jako logické vyústění směřování snah celé práce. Představuje čtenáři problematiku nejchudších regionů světa bez aspirace na nějaké univerzální řešení, spíše upozorňuje na alarmující fakta, s nimiž bohužel ani v současné době není mnoho lidí blíže obeznámeno.

Proč jsou některé země uvězněné v pasti chudoby zatímco jiné prosperují? Co je to chudoba, kde je ohnisko jejího výskytu a proč je tomu zrovna takto? Je chudoba odstranitelná a co je případně nutné podniknout, abychom toho docílili?

Všechny tyto a mnohé jiné otázky se snažím zodpovědět v rámci následující práce, ale přiznávám, že jsem se při jejím psaní setkala s jistými obtížemi. Za prvé, aktuální data, potřebná pro vypracování práce, nebyla vždy zcela dostupná. Za druhé, jelikož se dotýkám jevů v širokých, globálních souvislostech, je nutné v rámci přehlednosti a úspory místa zredukovat širokou skupinu rozvojových zemí na několik vybraných zástupců. Třetím úskalím je fakt, že samozřejmě ne všechny aspekty chudoby či (nedostatečného) rozvoje lze statisticky změřit. Mezi tato specifika, která nemohou být dostatečně zachycena ve statistikách patří například pocity svobody, osobní a kulturní hodnoty aj. V rámci této práce však budu spoléhat především na statistická data s přihlédnutím k tomu, že sice neříkají všechno, ale to podstatné, měřitelné a hodnotitelné ano.

Samotný obsah práce je rozdělen do tří kapitol. První kapitola stručně vymezuje podstatu vzniku světového hospodářství, osvětluje vývoj jednotlivých procesů, které vedly ke vzniku současného stavu světa a tento současný stav stručně popisuje.

Druhá kapitola bude opět spíše teoretická, jelikož se zde věnuji rozvojovým zemím z hlediska jejich klasifikace, dále teoreticky představuji problematiku nedostatečného rozvoje a zaostalosti těchto zemí a z něj plynoucí chronickou chudobu.

Poslední část je praktického rázu a přináší čtenáři konkrétní data z vybraných ekonomických i neekonomických oblastí rozvojového světa v porovnání s jeho rozvinutými protějšky. Podrobněji se zabývám tím, v čem jsou nejpodstatnější rozdíly mezi těmito dvěma skupinami zemí, jaká je jejich podstata a jakým způsobem by bylo možné tyto rozdíly v budoucnu srovnávat.

Cílem tedy není shromažďovat data a na jejich základě v závěru konstatovat, že je nutné rozvojovým zemím pomoci, nýbrž nabídnout celistvý a realistický náhled na globální svět a postavení rozvojových zemí v něm, objasnit jejich vztah k rozvinutým ekonomikám, stanovit rozdílné předpoklady jejich vývoje a nastínit možná řešení chudoby a zaostalosti rozvojového světa v celkovém kontextu.

1. Historie a vývoj světové ekonomiky

První kapitola je jakýmsi stručným načrtnutím vývoje světové ekonomiky od jejích počátků, zde datovaných do 15.století, až po její současný stav. Tento teoretický úvod považuji za důležitý, jelikož je nezbytným uvedením do problematiky současného globalizovaného světa: umožňuje nám porozumět historii jednotlivých skupin zemí a tím i lépe identifikovat kořeny a příčiny současné situace, a tedy i snáze dojít k závěrům, jakým způsobem by bylo možné tuto nelehkou situaci řešit.

V následujících podkapitolách osvětlím, jaké společenské, ekonomické a jiné změny stály u zrodu myšlenky propojování izolovaných ekonomik, jakým způsobem a rychlostí bylo tohoto cíle dosaženo a jaké pozitivní i negativní důsledky s sebou v jednotlivých etapách tento vývoj nesl. Zvláštní pozornost bude věnována především vývoji po druhé světové válce, jelikož právě toto období bylo svědkem největších a nejpřevratnějších změn za celou historii vývoje světového hospodářství. S ohledem na tyto změny považuji za nutné i představení některých termínů, jako například internacionalizace, regionalizace a především globalizace.

Fenoménu globalizace bude rovněž věnován větší prostor, jelikož právě globalizace je jednou z hlavních příčin neprolomitelné chudoby v rozvojových zemích, jakož i jiných, globálně se vyskytujících, problémů. Aby však tato problematika nebyla pouze zatracována, zmíním rovněž i nesporná pozitiva procesu globalizace, z nichž však bohužel nemají všechny země zdaleka stejnou možnost těžit.

1.1 Vývoj světové ekonomiky od 15 do 20. století

Vývoj ekonomiky od jejích počátků do období po druhé světové válce vykazuje postupné tendence k narůstajícímu propojování dříve izolovaných ekonomik, které finálně přerůstají v jeden velký, globálně fungující celek. Je-li tento vývoj žádoucí, co jím bylo získáno a co naopak ztraceno osvětlí právě následující podkapitola.

Cílem zde bude osvětlit historický vývoj a podstatné změny, kterými světová ekonomika v průběhu tohoto vývoje prošla. Pokusím se zaznamenat nejdůležitější

milníky, které zásadně určovaly a měnily vývoj ve světové ekonomice, s ohledem na jednotlivá historická období.

Předpoklady pro vznik světové ekonomiky se utvářely po několik staletí v dlouhém historickém vývoji. Pro větší přehlednost zde tento vývoj rozdělím na několik dílčích etap, které jsou vždy charakterizovány jistými zlomovými událostmi, podstatně určujícími budoucí vývoj světové ekonomiky.

Prvopočátky procesů, které daly později vznik světové ekonomice je možné datovat už do 15. století. V tomto období vznikají v Evropě relativně stabilní státy, konsolidují se vnitřní trhy, dochází k dělbě práce, která překračuje hranice státních celků a začíná se rozvíjet v „mezinárodním“ měřítku dříve známého světa.

Vedoucí silou v tehdy známém a obchodem propojeném světě byla Čína, dále islámské země, následované Evropou, v níž vedoucí silou byly středomořské italské městské státy (Janov, Benátky). Klíčovou roli v mezinárodních vztazích hraje dálkový obchod mezi Evropou, Středním Východem a Asií, dále pak mezi Evropou a severní Afrikou. Nejedná se zde ještě samozřejmě o světové hospodářství v dnešním smyslu slova, nicméně dochází k rostoucí směně zboží mezi jednotlivými zeměmi, šíří se rovněž inovace a nové poznatky (porcelán, hedvábí, střelný prach). Tato situace si později vyžádá i vznik mezinárodního platebního systému (drahé kovy, mince)

Postupně dochází ke koloniálním expanzím, jejichž důsledkem je podrobení méně vyspělých území (kolonií) jejich kolonizátory (metropolemi).

Výsledkem tohoto procesu je vznik koloniálních říší západoevropských zemí. Koloniální expanze je dalším impulsem pro rozvoj výroby a obchodu. Mezinárodní dělba práce má však jednostranný charakter. V koloniích dobývané nerostné bohatství neslouží k rozvoji daných území, nýbrž je exportováno k dalšímu využití do koloniálních mocností; z metropolí zpět putují pouze průmyslové výrobky, především spotřební zboží. Tato typicky koloniální dělba práce (nezřídka provázena i neekvivalentní směnou) začíná vytvářet značné rozdíly v ekonomické úrovni a struktuře ekonomik podrobených území a jejich kolonizátorů. Tento proces je však zároveň možné označovat za položení základů mezinárodního trhu.

Zlomovým bodem je v druhé polovině 18. století tzv. průmyslová revoluce, která bývá spojována s nástupem strojové výroby, rozvoje dopravy, strojírenství a potažmo hutnictví vyvolané vynálezem parního stroje.

Následný vývoj světového hospodářství je charakterizován vrcholící kolonizací, kdy je celý zbytek světa rozdělen ve formě kolonií nebo jinak závislých území mezi koloniální mocnosti. Souběžně s tímto procesem však již dochází i k opakovaným snahám podrobených území o emancipaci.

Všechny země jsou postupně zapojovány do vytváření systému světového obchodu, dochází ke konsolidaci světového hospodářství v pravém slova smyslu. Vznikají národní kapitálové trhy, v případě nejvyspělejších ekonomik dochází k vývozu kapitálu.

Dalšímu urychlení vývoje napomáhá (v sedmdesátých letech 19. století i druhá průmyslová revoluce (výbušný motor, elektromotor, parní turbína, telefon, telegraf).

Je však nutné dodat, že z dopadů průmyslové revoluce neprofitují zdaleka všechny země rovným dílem. Na území koloniálních mocností dochází k ohromnému průmyslovému rozvoji, z kterého závislá území kolonií nemají možnost dostatečně těžit. Díky dlouhodobému působení vlivu průmyslové revoluce na Severu oproti kolonizaci a omezenému přístupu k novým objevům na Jihu postupně vzniká rozdělení světa na bohatý a rozvinutý Sever, mající prospěch z nového rozložení mezinárodních ekonomických procesů (především Evropa, USA) a chudý, méně rozvinutý Jih, kterého se tyto procesy téměř nedotkly.

Ačkoli je na počátku 20. století koloniální systém stále v rozkvětu, územní dělení světa je již ukončeno. Metropole začínají prosazovat nároky na vlastnictví již dříve rozdělených kolonií a jiných závislých území tak, aby lépe odpovídalo poměru sil mezi vyspělými zeměmi. Celá situace vrcholí vypuknutím první světové války.

Nelehká situace v meziválečném období poznamenala i vývoj světové ekonomiky. Zároveň s vyhrocujícími se spory mezi vítěznými a poraženými mocnostmi se dostává ke slovu nejhlubší hospodářská krize v historii světové ekonomiky. Světové mocnosti, oslabené válkou, ztrácejí svůj původní vliv, koloniální soustava začíná být ohrožována národněosvobozeneckými snahami v Číně, Indii, Egyptě a dalších zemích. Vyústěním tohoto hospodářsky a politicky nepříznivého vývoje se stala druhá světová válka.

Léta po druhé světové válce měla zásadní vliv na uspořádání světa a světové ekonomiky. Vznikly nové státy a projevil se rostoucí integrační tendence zemí. V důsledku integrace získávají stále větší vliv transnacionální společnosti. Krize

koloniální soustavy vyústí v 60. letech v rozpad klasického kolonialismu a vzniká početná skupina rozvojových ekonomik (rozvojové ekonomiky a jejich klasifikace viz kapitola 2.1).

Poválečný vývoj světové ekonomiky je dále poznamenán rozpadem světa na dvě velké ekonomické soustavy - kapitalistickou a socialistickou. Vedoucími mocnostmi těchto soustav byly USA a SSSR, vzniká tak nový fenomén centrálně plánovaných ekonomik.

V 70. letech vystřídala dlouhodobější období poválečného ekonomického růstu (především centrálně plánovaných ekonomik) výrazná stagnace socialistické ekonomické soustavy, která uvrhla světovou ekonomiku v důsledku stále rostoucí vzájemné propojenosti na počátku 80. let do všestranné krize. Tzv. strukturální krize světového hospodářství (charakterizovaná krizí surovinovou, potravinovou a energetickou - zde především ropnou) se v tomto období prolíná s všeobecnou měnovou krizí a rostoucími problémy v oblasti ekologické. Ve světové ekonomice dochází k dosud nepoznaným disfunkcím jako je stagflace (stagnace spojená s vysokou inflací) a slampflace (ekonomický pokles spojený s inflací).

Rozvinuté tržní ekonomiky důsledky této krize překonaly především díky rychlému vědeckotechnickému pokroku, který získává na síle od druhé poloviny 20. století, a postupnému využití jeho ekonomického potenciálu při vývoji nových technologií a produktů. Převážná část rozvojových zemí však neměla možnost profitovat z nových technologií, které se staly v rozvinutých zemích hlavním motorem ekonomického růstu, a tak se jejich ekonomická situace stále zhoršovala. Pro mnohé z nich se staly problémy spojené s touto krizí (především potravinová krize vedoucí k nedostatečné výživě obyvatelstva) chronickými. Další se v důsledku nevyhnutelných půjček, díky stále narůstajícímu vnějšímu zadlužení, dostaly do rozsáhlé dlužnické krize.

1.2 Mezinárodní ekonomické vztahy a jejich přerod v globální ekonomiku

Jak již bylo řečeno, světové ekonomice daly vznik procesy spojené s mezinárodním obchodem, díky němuž se na sobě dříve nezávislé ekonomiky

stávaly čím dál více závislémi, vzájemně se ve svém vývoji podmiňovaly a doplňovaly až finálně vytvořily světové hospodářství. I zde však můžeme rozlišit několik odlišných „vývojových etap“, z nichž posledním je právě „rozpuštění“ státních hranic a vytvoření globalizované ekonomiky.

Prvním předstupněm ve vývoji globalizace¹ je internacionalizace. Ačkoli jsou tyto dva pojmy často zaměňovány, jejich význam není zdaleka identický. Internacionalizací se obecně rozumí mezinárodní obchod se zbožím vyrobeným v rámci národních hospodářství (tedy obchod mezi relativně uzavřenými a samostatnými ekonomickými celky), kdežto u globalizace samé již státní hranice nehrají roli, respektive výrobní proces již není vázán na jednotlivé státy a jejich hospodářství. Právě nadnárodní korporace, nesporný motor ekonomické globalizace, se vyvinuly z možnosti stále snadněji fungovat nezávisle na národních celcích.

Pojem globalizace, jako jisté pokračování nebo „vyšší stupeň“ internacionalizace, se objevuje zhruba na počátku 80. let, je tedy kvalitativně pokročilejším, komplexnějším a rozhodně mladším fenoménem než internacionalizace. Přerodu internacionalizace v globalizaci do značné míry napomohlo rozšíření informačních technologií. Hlavně díky nim mohou podniky operovat po celém světě a lokalizovat svou výrobu přímo tam, kde je to „nejlevnější“ a zároveň prodávat v místech s největší poptávkou.

Součástí vývoje ekonomické globalizace je také ekonomická integrace (dále pouze integrace). Je to opět termín globalizaci podřazený, zahrnující vzájemnou spolupráci daných zemí, jedná se o jakousi „globalizaci v regionálním měřítku“. Jejím cílem je postupné odstraňování ekonomických bariér mezi nezávislými státy, konečným cílem poté je, aby příslušná skupina států fungovala ekonomicky jako jeden celek. Uvnitř jednotlivých integračních seskupení existují samozřejmě různé stupně propojenosti daných ekonomik. Úplná ekonomická unie, jako nejvyšší stupeň integrace, připojuje k hospodářské integraci také integraci politickou. Vzniká tedy velký nadnárodní celek, uplatňující společnou hospodářskou politiku monetární, fiskální, důchodovou i anticyklickou.

Se vznikem mezinárodních integračních seskupení se začínají souběžně s procesem globalizace projevovat také tendence k regionalizaci, tedy integračním

zde myšleno především v užším smyslu ekonomickém - viz dále

procesům vedoucím k seskupování více zemí v různých oblastech (regionech) světa. Srovnáme nyní pro ilustraci těchto procesů pohled na fenomén integrace z globální a regionální perspektivy: z hlediska první dochází k růstu soudržnosti jednotlivých částí světové ekonomiky, z hlediska druhé se utváří těsnější sepětí mezi několika vybranými ekonomikami určitého regionu.

Většinu integračních uskupení chápeme právě jako regionální (např. v Evropě nejvýznamnější Evropská unie, v Severní Americe integrační uskupení Severoamerická dohoda o volném obchodu atd.), vyskytují se však i uskupení nesoucí v sobě prvky globální (např. Světová obchodní organizace, Mezinárodní měnový fond či Světová banka).

1.3 Globalizace

Globalizace je jedním z nejfrekventovanějších témat současnosti a to nejen v odborných časopisech. Setkáváme se s ní prakticky všude, ať v kontextu ekonomickém, politickém nebo zcela jiném. Překvapivě však tento hojně používaný termín nemá žádnou jednoznačnou, širokou veřejností ani vědeckou obcí akceptovanou definici.

Naopak by se dalo říci, „ze je to slovo s velmi nevyjasněným významem“². Navíc v průběhu času se zdá, že termín globalizace nedostává jasnějších obrysů, naopak získává stále nových významů a definic. Není divu, vždyť nejde o pouhou definici ustáleného jevu, právě naopak. Již vývoj samotného procesu globalizace nedovoluje přijmout jednotnou definici, jelikož zde dochází k neustálým posunům. Uveďme si tedy na tomto místě alespoň pro ilustraci krátký výčet definic, s nimiž se můžeme setkat v odborné literatuře:

„Globalizací rozumíme komplexní transformaci tržních vztahů (ale i jiných společenských vztahů) v celosvětovém měřítku, která se zhmotňuje v množství změn, a to jak v ekonomické, tak i mimoekonomické sféře“³

Nováček, P. *Stav světa na přelomu tisíciletí*. Prostějov: Geoda, 2002, s. 43

Jeníček, V. *Globalizace světového hospodářství*. Praha: C. H. Beck, 2002, s. 7

Mezinárodní měnový fond definuje globalizaci takto: „*The process through which an increasingly free flow of ideas, people, goods, services, and capital leads to the integration of economies and societies. Major factors in the spread of globalization have been increased trade liberalization and advances in communication technology*”⁴.

„*Globalizaci je možné charakterizovat jako kvalitativní změny ve světovém hospodářství, umožněné pokrokem informačních, komunikačních a počítačových technologií, které znamenají, že svět je vnímán jako jeden vzájemně propojený celek*”⁵.

Pokusme se nyní o jakési stručné shrnutí, zobecnění poznatků jednotlivých definic, z kterého budeme v následujícím textu vycházet. V tomto případě bude podstata globalizace charakterizována takto: jedná se o kvantitativní změny ve světovém hospodářství, způsobené rapidním rozvojem komunikačních a jiných technologií. Liberalizace světových trhů v tomto procesu umožňuje volné proudění kapitálu, zboží, služeb, „myšlenek“ a technologií. Celosvětový dopad tohoto fenoménu v sobě zahrnuje jak ekonomické, tak neekonomické složky.

Současná veřejnost však mnohdy vnímá globalizaci především v jejím ekonomickém rozměru, zobecňuje veškeré její dopady na působení nadnárodních korporací, uzavírání mezinárodních obchodních dohod a činnost světových měnových institucí.

Glossary of Selected Financial Terms [online], last updated 31st of October 2006 [cit. 2.2. 2008].

<<http://www.imf.nr.T/external/np/exr/gjossRry/showTerm.asp#91>>; Znění této definice po

Překlady do češtiny je následující: „*(globalizace je) proces při němž dochází k integraci zemí (lidských společností) a ekonomik v důsledku stále narůstajícího volného pohybu osob, zboží, služeb a kapitálu. Jednu * nejdůležitější! roli při rozšíření globalizace sehrála liberalizace obchodu a nebývalý pokrok v oblasti komunikačních technologií.*”

Cihelková, E.; Křížková, J.; Martinčík, D. *Světová ekonomika: nové jevy a perspektivy*. Praha: C.H.

^Beck, 2001, str. 26

Je skutečně pravda, že o tomto aspektu globalizace se na veřejnosti nejvíce mluví. K pochopení současné situace však zdaleka nestačí, jedná se zde o něco více než jen propojení trhů se zbožím, službami a kapitálem. Jak lze tedy globalizaci vůbec uchopit, jaké další rozměry globalizace má, ne-li pouze ten ekonomický?

Globalizace je ve své podstatě obrovským souborem mnoha různorodých procesů a jevů, které zasahují do života společnosti nejen po stránce ekonomické (procesy internacionalizace či ekonomické integrace) ale i sociální a kulturní (internationalizace kultury a hodnot), politické a technologické (změny v technologiích a jejich globální vliv na vývoj ekonomiky, lidské společnosti a v neposlední řadě i vliv na kvalitu života obyvatel jako součásti dané společnosti).

Všechny tyto procesy jsou spolu velmi úzce propojené, nezdá se vzájemně podmiňují. Bylo by proto chybou zaměřovat svou pozornost pouze na jeden z nich a vědomě ho tak vytrhovat z kontextu důležitých souvislostí. Zde je však na místě podotknout, že právě vzájemná propojenost a závislost globálních procesů je faktem, který činí z globalizace jev méně transparentní. Ačkoli, jak již bylo řečeno, obecně uznávanou definici globalizace bychom jen těžko hledali, jsou zde určité podstatné body, na kterých se většina autorů shoduje.

Globalizace se stává jevem stále komplexnějším, zahrnujícím v sobě situace, kterým lidstvo dosud necelilo. Neustále nové vazby boří čím dál více hranic, ať již ve smyslu geografických hranic jednotlivých zemí, nebo hranic pomyslných tzn. politických a psychologických. Řešení těchto situací je o to větší výzvou, že kroky s ním spojené budou mít pravděpodobně opět dopad v celosvětovém měřítku. Globalizace se totiž v současné době více či méně dotýká každé země i každého jednotlivce. Vzdávající propojenost světa a tím jeho zdánlivé „zmenšování“ pro nás znamenají život v „globální vesnici“. Bohužel se však této vesnici nevyhýbají problémy a krize, každý výkyv se tak díky relativnímu zmenšení vzdáleností daleko rychleji a s větším dopadem šíří do všech oblastí světového hospodářství. Tímto způsobem může dojít ke vzniku takzvaných globálních krizí.

V globálním světě však nedochází k pouhému zmenšování vzdáleností, ale i jakémusi „urychlení“ společenských procesů. Řada problémů spojených s globalizací dosáhla v krátké době po svém objevení obrovského rozmachu, dalo by se říci s až exponenciálním růstem. Ruku v ruce s objevením globálních problémů a

jejich rapidním růstem zde samozřejmě vyvstává také otázka, jak tyto problémy nejlépe řešit.

Abychom lépe pochopili komplexní problematiku globalizovaného světa, vraťme se nejprve ve zkratce k procesům, které daly vznik „globální vesnici“ a jsou nedílnou součástí její existence se všemi pozitivními i negativními důsledky. Pro zlepšení orientace zde rozdělují celkový jev globalizace na několik menších podokruhů, s jejich vždy trochu rozdílnými specifiky. Je však jasné, že ve své finální podobě jsou všechny tyto jevy vzájemně propojeny a v jednom velkém, složitém procesu neustále ovlivňují jeden druhý.

Jak již bylo řečeno, termín globalizace je všeobecně nejvíce skloňován právě ve svém ekonomickém rozměru a mnozí se shodují, že jde opravdu především o jev ekonomický (neznamená to ovšem, že ostatní aspekty by bylo radno opomíjet). Tento „druh“ globalizace spočívá v propojování světových trhů a zapojování národních ekonomik do celosvětových ekonomických vazeb. Neboli, jinak řečeno, v globalizované ekonomice státní hranice již nehrají roli. Toky zboží a peněz vytvářejí jeden velký globalizovaný trh.

Jedním z hlavních aktérů ekonomické globalizace, jejím hnacím motorem, jsou nadnárodní korporace. Tyto společnosti jsou nejen schopny působit nad rámec státu svým vývozem, ale zároveň i lokalizují své pobočky v různých částech světa. Ekonomická globalizace, tažená především nadnárodními společnostmi, však není zdaleka výhodná pro všechny. Svě stinné stránky ukazuje především nerovnoměrným rozložením bohatství mezi jednotlivé země nebo sociální polarizací uvnitř jednotlivých společností.

Mezi další formy globalizace v ekonomickém smyslu se řadí pohyb spekulativního kapitálu na světových burzách, který ovlivňuje chování trhu a světových měn. Dále pak přímé zahraniční investice, rovnající se součtu všech zahraničních investic do ekonomiky dané země (za účelem podnikání). Vliv zahraničních investic na chod národních ekonomik může být velmi pozitivní a kladně ovlivňovat ekonomický růst, pokud se jedná o jejich příliv. Odliv zahraničních investic a jejich lokalizace do jiné oblasti naopak může způsobit ekonomický propad a neschopnost pokrýt dodatečné náklady, vzniklé tímto odlivem.

Globalizace v politickém smyslu je velmi úzce propojená s globalizací ekonomickou. Je charakterizována vzájemnou integrací a propojením jednotlivých států působením mezinárodních subjektů (Organizace spojených národů, Evropská unie, Severoatlantický pakt) a politicky vlivných finančních institucí (Mezinárodní měnový fond, Světová obchodní organizace, Světová banka). Mnohá významná rozhodnutí týkající se globální ekonomiky jsou tímto způsobem přesunuta na vyšší než národní úroveň. Jednotlivé státy tak v rámci globálního rozhodování ztrácejí část své vlastní suverenity, své autonomní rozhodovací moci ve prospěch nadnárodních subjektů a institucí (Evropská Unie, Organizace spojených národů atd.) a tedy i ostatních národních celků. Dochází tak k rozšíření určitých politických práv nad rámec jednotlivých států⁶, ty tímto ztrácejí možnost ovlivňovat mezinárodní situaci především ve prospěch dosažení svých vlastních cílů. Pozitivním, ilustrativním příkladem politické globalizace je například přijetí mezinárodních opatření chránících chudé rozvojové země⁷ před negativními důsledky (pro ně většinou nevýhodné) ekonomické globalizace. V rámci politické globalizace fungují i neziskové organizace.

Mohlo by se zdát, že globalizace kulturní je méně známá než globalizace ekonomická či politická, její vliv na světové dění je však minimálně stejně důležitý. Dotýká se totiž zásadně kulturní diverzity, tedy zachování rozmanitosti civilizací, národů, etnik a kmenů.. Nebo, přesněji řečeno, se zde jedná o zintenzívnění vztahů mezi jednotlivými kulturami, přenášení kulturních vzorců a jejich vzájemné prolínání, které však zároveň musí dopřávat jednotlivým kulturám i zachování jejich vlastní specifčnosti.

Mezikulturní vlivy zde samozřejmě existují již dlouho, v současné době jsou však individuální kultury vystavovány intenzivnějším tlakům ze strany globalizovaného světa, které nezřídka vedou k násilným formám odmítání globalizace. Na druhou stranu má kulturní globalizace bezpochyby i pozitivní dopady: s přispěním mezinárodních institucí mají země například možnost lépe chránit a udržovat své kulturní a přírodní dědictví. Je tedy nesmírně důležité jak brát zřetel na požadavky rostoucí globalizace, tak zohledňovat individuální potřeby a

**např. Mezinárodní úmluva o právech dítěte
rozvojové země viz dále**

požadavky jednotlivých zemí vzhledem k jejich individuálním hodnotovým prioritám.

S globalizací v jejím ekologickém rozměru se setkáváme dnes a denně. Jak známo, planeta Země představuje jeden velký ucelený ekosystém, ve kterém člověk sám sebe pasoval na „pána tvorstva“. Je to ale také „*jediné známé místo pro zdroj a rozvoj života ve vesmíru*“.⁸ V posledních dvou stech letech však člověk, díky čím dál většímu a rapidnějšímu rozvoji, svou činností devastuje jednotlivé složky životního prostředí, což neodvratně vede nejen ke změnám vegetace nebo ekosystémů, ale i celosvětového klimatu. Především v chudých, rozvojových zemích dochází k mohutné devastaci přírody: tyto země se snaží o co nejvyšší produkci s co nejnižšími náklady a o ekologicky šetrné technologie buď nemají z finančních důvodů zájem, nebo si je jednoduše díky jejich nákladnosti nemohou dovolit. Smutným faktem však zůstává, že ačkoli ke každému v různé míře, obrací se narušení globální rovnosti ekosystémů a neustálá devastace přírody a jejich zdrojů proti všem obyvatelům této planety. Sdílená zodpovědnost za tento stav by měla vést k řešení problému pomocí mezivládních dohod v rámci společné politiky týkající se ekologie a životního prostředí.

Zrekapitulujeme-li nyní, co bylo až doposud řečeno: vývoj světového hospodářství směřuje od individualizace přes internacionalizaci až ke globalizaci. Hlavními důvody urychlení přerodu světového hospodářství směrem ke globalizaci byla rychle se šířící liberalizace trhů a rapidní rozšíření komunikačních technologií. Globalizace je finálním propojením jednotlivých států do té míry, že mizí původní hranice a dochází k volným tokům zboží, informací, kapitálu, technologií; sjednocování dříve nezávislých území, jejich kulturních a politických systémů i ekonomik.

Tento stav bohužel nevyhnutelně ústí do vzrůstající vzájemné závislosti s mnoha pozitivními ale i negativními důsledky. Naše planeta nyní nenávratně funguje jako jeden velký, z mnoha částí složený a velmi komplikovaný celek. Naším

úkolem potom je tento celek řídit tak, aby docházelo k vzájemnému souznění, prosperitě a růstu, a nikoli rozporům a disfunkcím.

V tomto bodě je, velmi zjednodušeně, možné říci, že globální hospodářství se vyvinulo s cílem dosáhnout právě onoho zmiňovaného souznění a rozvoje. Tento cíl byl podle mnohých ekonomů úspěšně splněn a „z celosvětového hlediska je globalizace vnímána vcelku pozitivně, neboť světový obchod povzbuzený nebyvalou liberalizací roste rychleji než celosvětové hospodářství; liberalizace obchodu přináší internacionalizaci podnikání (přístup k větším trhům přesahujícím národní hranice), a tím i stimuluje ekonomický růst; internacionalizace podnikání je spojena s rostoucí konkurencí v globálním měřítku — od konkurenceschopnosti dané země či regionu a jejich přínosu k rozvoji světové ekonomiky se odvíjí růst životní úrovně jednotlivých zemí; informační technologie umožňují šetřit čas i náklady, usnadňují sdílení informací, s čímž se pojí eliminace všeho zbytečného, pomalého a nákladného.“⁹

Vezměme však nyní druhou stranu mince a sice to, že ruku v ruce s jejími nespornými úspěchy kráčí určité problémy, negativní důsledky procesu globalizace. Výše citovaná definice nahlíží globalizaci opět především v jejím ekonomickém rozměru, a z tohoto hlediska je opravdu možné říci, že se podařilo naplnit velké množství prospěšných cílů. Problém ovšem nastává v případě, kdy začneme uvažovat o globalizaci jako procesu s mnohem širším dopadem. Tehdy s sebou nese také velké množství rizik, která minimálně vyvažují řadu citovaných úspěchů. Mezi tato rizika například patří: nerovnoměrná distribuce bohatství mezi bohatým Severem a chudým Jihem, hrozba globálních ekonomických krizí, nebezpečí celosvětové vlny terorismu a obchodu s drogami, celosvětové šíření životu nebezpečných nemocí, velké sociální rozdíly uvnitř jednotlivých zemí a z nich plynoucí vnitřní nestabilita a nepokoje, rapidní zhoršení kvality životního prostředí a mnohé další. Všechny tyto fenomény spadají do kategorie, která v současné době vyžaduje stále více naší pozornosti a nese souhrnný název globální problémy.

Cihelková, E.; Křížková, J.; Martinčík, D. *Světová ekonomika: nové jevy a perspektivy*. Praha: C.H.

^Beck, 2001, str. 23

1.4 Vymezení okruhů a počtu globálních problémů

Je asi logické, že u tak složitého jevu jakým je globalizace, nepanuje mezi autory všeobecná shoda ani v případě vymezení počtu globálních problémů, tedy že u různých autorů se setkáváme s různými počty globálních problémů, jenž kolísají od 6-8 ke 30 a více. ¹⁰⁰ Někteří jsou dokonce toho názoru, že jejich výčtu „by mohla být věnována encyklopedie o mnoha tisících stran“¹⁰¹. Vinu na těchto nejednoznačných závěrech určitě nese i fakt, že se zde jedná nejen o postižení vztahů uvnitř lidské společnosti, ale i vztahů člověka k přírodě a v neposlední řadě i problému jednotlivce ve vztahu k sobě samému a svému místu v stále se měnícím světě.

Opřeme-li se nejprve o poznatky týkající se globálních problémů v jejich nejobecnější rovině, budeme shodně s Evou Cihelkovou konstatovat, že „za globální je nutné považovat základní problémy lidské existence a rozvoje celé lidské civilizace, jenž jsou řešitelné pouze celosvětovým úsilím.“¹⁰² Avšak už sama definice a její možná až přílišné zobecnění vnášejí do vlastního pojmu určité nejasnosti. Jsou globálními problémy i takové, které se sice vyskytují globálně (např. problémy zdravotních a školských soustav), ale které jsou nicméně v různých stupních řešeny na národních úrovních? A jak nakládat s civilizačními a jinými chorobami, taktéž rozšířenými v různé míře po celém světě, tedy globálně?

Jak vidno z předchozí polemiky, není uchopení globálních problémů a jejich vymezení snadnou záležitostí. U některých autorů se ve výše zmiňovaných případech můžeme rovněž setkat s užitím termínu problémy „subglobální“ či „univerzální“.

Odhlédněme nyní od výše zmiňovaných nejasností a zkusme raději vymežit, které charakteristiky mají všechny globální problémy společné.

Vznik každého z globálních problémů je podmíněn vznikem „globální vesnice“ a vzájemnou závislostí jejích jednotlivých „subjektů“, a to především ve smyslu ekonomickém. Jejich dopad se dotýká veškeré lidské civilizace a jejich aktivní řešení do značné míry další existenci naší civilizace podmiňuje. Jelikož jsou

• Jeníček, V.; *Poljůn, I. - Globální problémy ve světové ekonomice*. Praha: VŠE, 1998, str. 7

Nováček, P. *Stav světa na přelomu tisíciletí*. Prostějov: Geoda, 2002, s. 13

Cihelková, E., aj *Světová ekonomika: základní rysy a tendence vývoje*. Praha: VŠE, 2004, s. 35

dnes všechny země součástí globalizovaného světa, odpovědnost za současný stav a řešení globálních problémů by měla být celosvětovou výzvou.

Je možné říci, že na určité indikátory negativních dopadů globalizace narážíme ve svém životě každodenně. Z toho tedy logicky vyplývá, že globálních problémů je mnoho a nebude jednoduché je vymezit či klasifikovat. Situace je navíc komplikována faktem, že, ruku v ruce s rozvojem globalizace, se vymezení jejich počtu neustále mění. V současné době je za obecně platné považováno dělení globálních problémů do tří velkých skupin: „*problémy intersociální, problémy přírodně sociální a problémy antroposociální*“.¹³

Problémy intersociální

Tato skupina zahrnuje okruh problémů spojených se vzájemným působením různých společensko-ekonomických systémů a států. Co do závažnosti, bývají tyto problémy řazeny z globálního hlediska nejvýše. Obvykle sem bývají spadají:

- problém odstranění nebezpečí světové války,
- problém překonání ekonomické zaostalosti rozvojových zemí (případně celý vztah mezi tzv. Severem a Jihem; dříve se sem řadil také problém zadluženosti rozvojových zemí a řešení vztahů mezi dlužníky a věřiteli),
- problém přestavby mezinárodních (zejména ekonomických) vztahů
- problém pozitivního využívání a řízení vědeckotechnického pokroku

Problémy přírodně sociální

Jak už sám název napovídá, budou se do této skupiny řadit ty globální problémy, které se dotýkají vzájemných vztahů člověka (popř. společnosti) a přírody, respektive vlivu člověka na přírodu. Obvykle se sem řadí:

Toto dělení včetně následné specifikace: Cihelková, E., aj *Světová ekonomika: základní rysy a tendence* vývoje. Praha: VŠE, 2004, s. 35

- problém racionálního využívání přírodních zdrojů, a to jak obnovitelných tak neobnovitelných (energetických, surovinových, vodních, půdních, lesních atd.)
- problém potravinových zdrojů a výživy
- problém demografický (aktivní demografické politiky)
- problém ekologický
- problém využití kosmického prostoru.

Problémy antroposociální

Do této skupiny bývá obvykle řazen větší počet problémů, jejichž záběr je poměrně široký a zahrnuje problémy všelidské, sociální, kulturní a humanitární povahy, tj. problémy týkající se rozvoje člověka samotného.

Jelikož problematika existence a rozvoje člověka jako taková je velmi širokým pojmem, rozšiřuje se stále více také tato oblast globálních problémů (někdy také označována jako problémy subglobální). Bylo by tedy velmi nesnadné provést jejich podrobný výčet, v této části práce postačí pár příkladů pro ilustraci. Mezi antroposociální problémy s globálním dosahem například řadíme: otázku postavení člověka v měnícím se světě, odstraňování sociální nerovnosti, problematiku vzdělání a zdravotní péče, udržování lidských práv či otázky urbanizace.

Předcházející výčet velmi příkladně ilustruje, že dopad globálních problémů je vskutku obrovský, zasahující do všech sfér lidského života. Jejich vzájemná propojenost a závislost danou situací bohužel ještě více znesnadňují. Nežádá práve částečné vyřešení jednoho z problémů pouze zkomplikuje řešení problémů jiných, jde zde svým způsobem o pohyb v bludném kruhu. Navíc je rychlost vývoje globálních problémů stále vyšší, a to jak u těch „známých“, tak i nově se objevujících. Nezanedbatelnou položkou při řešení globálních problémů je tedy i čas.

Bohužel však univerzální „všelék“ na řešení globálních problémů neexistuje. Nezbyvá tedy než se co nejrychleji pustit do rozplétání oněch složitých souvislostí spojujících dohromady klubko globálních problémů a na základě jejich vzájemné závislosti se snažit hledat to nejlepší z možných řešení.

Předchozí text logicky směřuje k závěru, že není možné prohlásit pouze jeden z globálních problémů za prioritní a směřovat veškeré snahy pouze k jeho vyřešení. Také však bylo řečeno, že některé z globálních problémů jsou co do závažnosti palčivější než ostatní. V následující části textu se proto budu věnovat především této problematice, tedy problémům intersociálním.

Již jsem zmínila, že jednou z hlavních oblastí intersociálních problémů je stále narůstající chudoba, případně také zadluženost rozvojových zemí a celkové urovnání vztahů mezi bohatým Severem a chudým Jihem. V následujícím textu se tedy zaměřím především na tuto oblast, jenž je v rámci práce považována za nejdůležitější. Samotné vymezení intersociálních problémů však nedovoluje tuto oblast analyzovat samostatně, jelikož právě zaostalost a chudoba velmi úzce souvisí s dalšími oblastmi těchto problémů, a sice s využíváním vědeckotechnického pokroku a hrozbou mezinárodních válečných konfliktů. Je tedy nutné podotknout, že s cílem objektivně podat danou situaci z co nejvíce možných úhlů a v co nejvíce souvislostech, budou částečně analyzovány i oblasti další. Rovněž, vzhledem k neodmyslitelné propojenosti všech jednotlivých skupin problémů není vyloučeno, že analýza bude zasahovat i do oblasti problémů antroposociálních či přírodně sociálních. Ačkoli jsem pro přehlednost uvedla teoretické dělení globálních problémů do určitých skupin, v praxi, pokud chceme podat celistvý a reálný obraz dané skutečnosti, jsou jejich souvislosti jak vidno opravdu velmi těžko oddělitelné.

V následující části textu bude tedy hlavním tématem (i když ne jediným) sociálně-ekonomická zaostalost a chudoba rozvojových zemí. Dříve však, než se budeme moci zamyslet nad příčinami zaostalosti a chudoby, jejími důsledky pro rozvojový i rozvinutý svět a finálně nad možnostmi úniku z této pasti, bude nutné teoreticky vymezit význam pojmů „zaostalost“, „chudoba“ a „rozvojové země“

2. Rozvojové země

Ke zformování „rozvojového světa“ dochází v průběhu 50. a 60. let současně s rozpadem koloniální soustavy. Dříve závislá území v tomto procesu po mnoha letech úspěšně dovršila svůj boj za politickou nezávislost. Dosažení politické samostatnosti s sebou však nutně nepřineslo nezávislost ekonomickou. Rozvojové země, dříve považovány především za surovinový zdroj svých kolonizátorů, stále zůstávají velkou řadou ekonomických vazeb spojeny se svými bývalými kolonizátory, jakož i s ostatními ekonomikami v rámci stále rostoucí liberalizace světového obchodu.

Právě volný trh umocnil už tak velké rozdíly v ekonomické úrovni jednotlivých zemí. Dá se říci, že v globálním měřítku se rozdíly mezi rozvojovými a rozvinutými zeměmi nejen nezmenšují, ale naopak zvětšují. Dochází zde k tzv. „rozevírání ekonomických nůžek“, neboli k nerovnoměrnému a nespravedlivému rozdělení světového bohatství a z toho vyplývajícímu konfliktu mezi Severem a Jihem. Pro ilustraci a lepší pochopení této situace uvádím několik příkladů z odborné literatury: *„Dvacet procent světové populace dnes žije v katastrofální bídě, dvacet procent „vyvolených“ spotřebovává osmdesát procent zdrojů. Ekvivalent spotřebované energie na rok činí v Etiopii 20 kg ropy, v Kanadě je to 10 000 kg ropy.“^N „V 70. letech jeden obyvatel Spojených států spotřeboval ekvivalent surovinových zdrojů 75 Pákistánců.“¹⁵ „Průměrný Američan vydělá za jeden měsíc tolik, kolik obyvatel Bangladěše za 8 let.“¹⁶ „Úroveň HDP/obyv. pro rozvojové země je rovna 918 USD a pro rozvinuté tržní ekonomiky je to 18 995 USD.“¹⁷*

Z předchozího výčtu je tedy jasně patrné, že zde existují ohromné rozdíly v ekonomické úrovni a celkové rozvinutosti jednotlivých zemí. Je však nutné vymezit jasná kritéria, podle kterých budeme jednotlivé ekonomiky hodnotit a následně řadit do homogenních skupin, z nichž jednou jsou právě země rozvojové.

Nováček, P. *Stav světa na přelomu tisíciletí*. Prostějov: Geoda, 2002, s. 66

Nováček, P. *Křižovatky budoucnosti*. Praha: G plus G, 1999, s.220

Fiala, J. *Máme ještě šanci?* Bratislava: Eko-konzult, 2005, s.76

Jeníček, V.; Foltýn, J.: *Globální problémy ve světové ekonomice*. Praha: VŠE, 1998, s. 66

2.1 Klasifikace zemí podle Světové banky a Mezinárodního měnového fondu

Strukturu světové ekonomiky a s ní spojenou klasifikaci zemí do jednotlivých skupin můžeme najít ve statistických materiálech Světové banky a Mezinárodního měnového fondu. Je však nutné říci, že každá z těchto institucí používá pro vymezení okruhů zemí různá kritéria, a tedy i rozčlenění zemí do skupin a jejich počet v rámci jednotlivých skupin se u obou pojetí liší. Obě instituce navíc pro svá vymezení používají také různou terminologii.

Určujícím faktorem pro rozčlenění světové ekonomiky do stejnorodých skupin zemí je u tohoto pojetí výše hrubého domácího důchodu na obyvatele za jeden rok. Světová banka považuje toto kritérium za uspokojivé, protože *„hrubý domácí důchod je nejlepším jednotlivým indikátorem ekonomické kapacity a pokroku, nemůže však, sám o sobě, správně měřit blahobyt nebo úspěšný rozvoj. Proto byl právě hrubý domácí důchod na hlavu zvolen základním kritériem Světové banky pro hodnocení zemí.“*⁸.

Podle hrubého domácího důchodu na hlavu člení v současné době Světová banka země na:

- země s nízkým důchodem (méně než 905 dolarů/obyv.)
- země se středním důchodem; tato skupina je rozdělena ještě na země s nižším středním (906 - 3 595 dolarů/obyv.) a vyšším středním důchodem (3596 - 11 115 dolarů/obyv)
- země s vysokým důchodem (11 116 nebo více dolarů/obyv)

Data-A Short History [online], c2008. [cit. 5.2. 2008].

•<<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/DATASTATISTICS/0..contentMDK:20487070~menuPK:64133156~paePK:64133150~piPK:64133175~theSitePK:239419.00.html>>.

Zajímavé je srovnání toho, jak se za posledních 5 let hranice těchto skupin změnily. Cihelková, 2001 udává 760 dolarů a méně pro skupinu první, 761 až 3 030 a 3 031 až 9 360 pro druhou a konečně 9361 a více pro skupinu třetí¹⁹.

Dalším faktem, který ohledně klasifikace zemí podle Světové banky stojí za zmínku, je občasné užívání stejné terminologie, kterou využívá ve svých statistikách Mezinárodní měnový fond. V obecných debatách a reportech užívá Světová banka termínu „rozvojové země“ k označení zemí s nižšími a středními příjmy, sama však tvrdí že užití tohoto termínu je nepřesné neboť „*tento termín nemusí znamenat že ekonomiky patřící do této skupiny jsou ve vlastním procesu rozvoje nebo že ty, které do ní nepatří, musely nutně dosáhnout preferovaného nebo konečného stupně rozvoje.*“²⁰

Jelikož pro tuto práci jsou určujícími především rozvojové země, tedy ty s nižším a středním příjmem, uvedu pro větší přehlednost jejich počet v rámci vymezení Světové banky i Mezinárodního měnového fondu (viz dále). Světová banka rozlišuje v rámci skupiny s nízkým příjmem 53 zemí, s nižším středním příjmem 55 zemí a konečně s vyšším středním příjmem 41 zemí. Celkový počet rozvojových ekonomik je tedy podle vymezení Světové banky rovný 148 zemím.

Členění Mezinárodního měnového fondu a jeho terminologie bude užívána v průběhu této práce. Dřívější členění na ekonomiky rozvinuté, transformující se a rozvojové je v současné době nahrazeno členěním na pouze dvě skupiny a to:

- země rozvinuté
- země rozvojové včetně zemí s nově vznikajícími trhy („emerging markets“)

Tato klasifikace²¹ nedělí svět pouze podle striktních ekonomických nebo jiných kritérií. Jejím cílem je zprostředkovat analýzu zajištěním rozumně vybraných

¹⁹

Světová banka každoročně upřesňuje rozdělení ekonomik dle výše důchodu, zde prezentované

informace jsou převzaty z oficiální webové stránky www.worldbank.org

²⁰

Data-A Short History [online]. c2008. [cit. 5.2. 2008].

<http://web.worldbank.org/WRSITF7EXTERNAL/DATASTATISTICS/0,,contentMDK:204R^2Q^menuPK:64133156~pagePK:64133150~piPK:64133175~theSitePK:239419.00.html>

World Economic Outlook: Spillovers and Cycles in the Global Economy [online], Washington, USA:

International Monetary Fund, 2007-. [cit. 20.1. 2008]

a organizovaných dat." Toto činí sběrem a analýzou dat z několika důležitých oblastí zahrnujících podíl zemí na světovém hrubém domácím produktu, (celkovém) vývozu zboží a služeb a dále dle podílu na světové populaci.

Skupina rozvinutých ekonomik je dále dělena (podle podílu na světovém hrubém domácím produktu) na největší ekonomiky světa (USA, Japonsko, Německo, Francie, Itálie, Velká Británie a Kanada), někdy také souhrnně nazývané G7, a ostatní rozvinuté ekonomiky (země, které jsou členy eurozóny, nově industrializované asijské země, Austrálie, Izrael a Nový Zéland).

Skupina rozvojových zemí a „emerging markets" zahrnuje všechny ostatní země, to znamená ty, které nejsou klasifikovány jako rozvinuté ekonomiky.

Pokud toto členění srovnáme detailněji s pohledem Světové banky, dosáhneme obdobných, i když nikoli totožných, výsledků minimálně ve vymezení počtu rozvojových zemí (ačkoli kritéria pro jejich klasifikaci jsou samozřejmě, jak již bylo řečeno, odlišná).

Světová banka (hodnotící dané země pouze podle hrubého národního důchodu na obyvatele) počítá mezi rozvojové země ty s nízkým a středním příjmem, tedy všechny vyjma nejrozvinutějších. Obdobně Mezinárodní měnový fond řadí mezi rozvojové všechny ekonomiky kromě rozvinutých (opět připomínám, že kritéria hodnocení jsou odlišná). Celkový počet rozvojových ekonomik (včetně nově vznikajících trhů) je Mezinárodním měnovým fondem určen na 150, Světovou bankou na již zmiňovaných 148 zemí. Podrobný výčet zemí, zahrnutých v obou klasifikacích udávají tabulky I a II v příloze.

Existují-li však různá vymezení rozvojových zemí, jak skutečně poznáme, které země mezi rozvojové řadíme a které ne?

V historickém vývoji a dokonce ani dnes nepanovala a nepanuje obecná shoda o tom, které země mezi rozvojové spadají. Důležitou roli hraje v těchto diskusích otázka, zda tyto země tvořily v minulosti základ koloniální soustavy. S ohledem na tento fakt se vyvinula řada koncepcí, z nichž dvě, paralelně existující, mají zásadní význam (obě však mají více než pouze jednu variantu). Tyto koncepce označuje odborná literatura jako *užší a širší."*

Užší koncepce vychází z dopadů klasického kolonialismu a tvrdí, že každá kolonie či jinak závislé území se po rozpadu koloniální soustavy stala zemí rozvojovou. Tato definice však v průběhu vývoje získala značné trhliny především proto, že některé z takto definovaných zemí se začaly postupně přibližovat některým méně vyspělým rozvinutým ekonomikám (např. Brazílie, Kypr, Singapur). V současné době tvoří podle této koncepce rozvojové země „*ta část někdejší koloniální říše, která se osvobodila z klasického kolonialismu, vybojovala si politickou samostatnost, ale nepřerostla dosud v rozvinuté ekonomiky ani se nepokoušela či nepokouší o socialistickou cestu rozvoje.*“²¹.

Hlavním kritériem u této koncepce je tedy politická samostatnost a charakter sociálně-ekonomických vztahů (tvořící rozdíl mezi někdejšími socialistickými a kapitalistickými zeměmi). Je však nutné podotknout, že v současné době již poněkud pozbývá na významu, a to především právě proto, že některé takto definované ekonomiky dosahují či dokonce přesahují ekonomický rozvoj svých „rozvinutých protějšků“, tedy začínají přerůstat v rozvinuté ekonomiky.

Širší koncepce nebere za rozhodující faktor hledisko politické samostatnosti ani charakter **sociálně**-ekonomických vztahů. Bernou mincí je pro ni hledisko ekonomické úrovně dané země, měřené v hrubém domácím nebo národním produktu na obyvatele (v amerických dolarech). Typickým představitelem této koncepce je Světová banka, do určité míry je blízká také výše zmiňovaným kritériím Mezinárodního měnového fondu.

2.2 Sociálněekonomická zaostalost rozvojových zemí

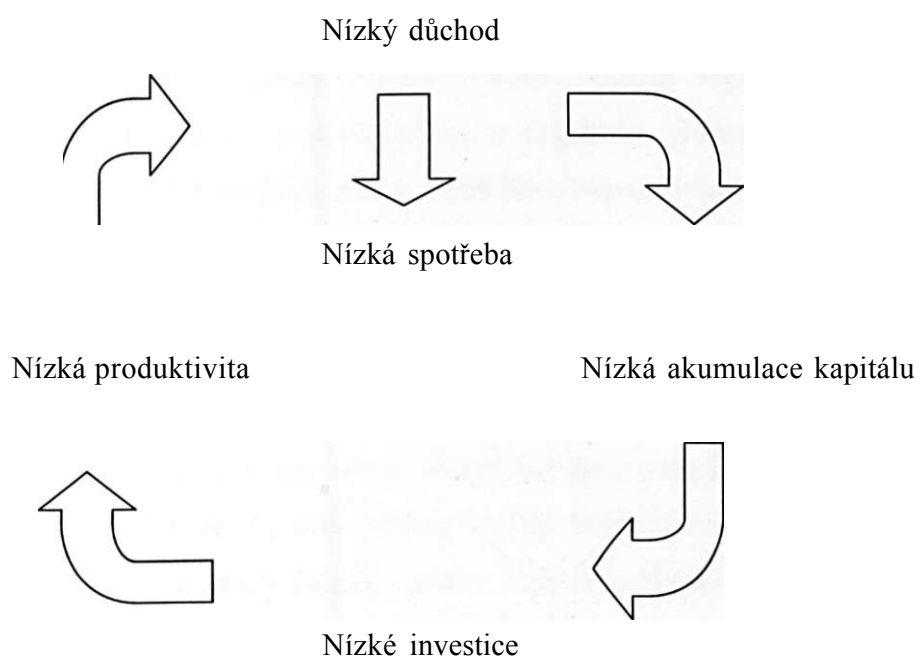
Jaké jsou příčiny toho, že rozvojové země tolik zaostávají za státy rozvinutými?

Náhledy na existenci nerovnoměrného rozdělení bohatství v rámci globální ekonomiky jsou různé. Nejčastější interpretací důvodu zaostalosti rozvojových zemí bývá jejich koloniální minulost, **respektive** jejich přetrvávající ekonomická závislost na bývalých koloniálních velmocích, nyní rozvinutých tržních ekonomikách.

• Cihelková, E., aj *Světová ekonomika : základní rysy a tendence vývoje*. Praha: VŠE, 2004, s.146

V rámci teorie tzv. *Jádra a periferie*²⁴ (vytvořené samotnými autory rozvojového světa), jsou bývalé kolonie označeny za periferii, která je v ekonomické a politické závislosti na jádru, tzn. bývalých koloniálních mocnostech. Periferie je podle této teorie záměrně udržována v závislosti a zaostalosti prostřednictvím nerovnoměrného rozdělení mezinárodní dělby práce a moci. Vstup rozvojových zemí na mezinárodní pracovní trhy je komplikován především nízkou kvalitací, omezeným přístupem k informacím a s tím spojenou neznalostí inovací pracovních postupů a technologií

Další teorií zdůvodňující přetrvávající zaostalost rozvojových zemí je nemožnost opuštění tzv. bludného kruhu chudoby. Co je bludný kruh chudoby vysvětluje Světová banka takto: chudí lidé v rozvojových zemích jsou nuceni utratit všechny své příjmy, aby uspokojily své současné, většinou urgentní potřeby. Akumulace kapitálu je tedy malá, což brání nezbytným investicím. Bez nových investic nemůže dojít k zvýšení produktivity, ekonomického růstu ani růstu platů. Tímto se bludný kruh chudoby uzavírá, jelikož nízká úroveň důchodu neumožňuje spořit, (viz obr. 1)

Obr. 1: Bludný kruh chudoby

Zdroj: Beyond Economic Growth: An Introduction to Sustainable Development

Dalším odůvodněním zaostalosti může být tradiční uspořádání společnosti a s ním související nevyužití práce žen v mnoha rozvojových zemích. „*V islámských zemích či v Indii, kde pracují v převážné míře jen muži, je počet praceschopného obyvatelstva jen o něco menší než ve vyspělých zemích (tzn. 60%), avšak ekonomicky aktivních je jen 20-25% obyvatel.*“²⁵. Za takovýchto podmínek je bezpochyby těžké dosáhnout určitého rozvoje, obzvláště vezmeme-li v úvahu neustále narůstající počet obyvatelstva těchto regionů.

Ať již jsou důvody sociálně-ekonomické zaostalosti u rozvojových zemí jakékoli, jejich společné sociálně-ekonomické charakteristiky není snadné vymezit. Základním úskalím je fakt, že nelze chápat soubor rozvojových zemí jako homogenní celek, protože tyto země jsou mimo jiné typické právě svou vnitřní a vnější nehomogeností, tzn. jsou zde značné rozdíly nejen mezi zeměmi jako jednotlivými celky, ale i uvnitř zemí samotných. V rámci jedné země tak vedle sebe například mohou existovat velká a relativně bohatá města a současně území bojující s hladomorem. Tzn. i v relativně chudých zemích existují určité „enklávy blahobytu“, jejichž obyvatelé plně využívají všech výhod globalizované civilizace, a naopak v některých zemích Severu i dnes vznikají regiony charakterizované chronickou chudobou, nezaměstnaností a úpadkem. Budeme-li nyní usilovat o vymezení charakteristických znaků zaostalosti rozvojových zemí, je nutné počítat s tím, že jakékoli statistické údaje budou nerovnoměrným rozdělením příjmů více či méně zkreslené.

Důležité je v tomto bodě upozornit na fakt, že otázka, jak spravedlivě, či lépe řečeno rovnoměrně, by mělo být bohatství v jednotlivých zemích rozděleno, zůstává do určité míry stále nezodpovězena, a mezi ekonomy panují na její uchopení odlišné názory. Jisté však je, že oba extrémy (velmi rovnoměrné i velmi nerovnoměrné rozdělení) mají svá úskalí a stinné stránky. V prvním případě (vzpomeňme například období socialismu) je zde nebezpečí nízkého ekonomického růstu (především kvůli malé motivaci pracujících), malé efektivity a nedostatečných inovací. Přílišná nerovnoměrnost naopak může vést k nedostatečnému rozvoji (profesnímu i

²⁵. Naxera, N. Význam a úloha OSN v současných globálních vztazích. In *OSN v měnícím se světě*, 1.

²⁶yd. Praha: České sdružení pro Spojené národy, 2005. Kapitola 3, s. 42-64

lidskému) určitých vrstev obyvatelstva, jejich neschopnosti plnohodnotného zapojení do pracovního procesu. Tato situace může finálně vyústit v deprivaci a následné protesty. Je-li země politicky nestabilní, omezuje to příliv investorů, tedy i kapitálu a možného zdroje ekonomického růstu.

S cílem objektivně vymezit zaostalost rozvojových zemí jako jednotlivých částí nehomogenního celku bude tedy nutné stanovit určitá kritéria, na jejichž základě bude jednotlivé země možné posuzovat. Těmito kritérii jsou zde hrubý domácí / národní produkt na obyvatele a Index lidského rozvoje.

K popisu ekonomické zaostalosti je možné přistupovat mnoha způsoby. Nejčastějšími ukazateli pro srovnávání ekonomické úrovně jednotlivých zemí jsou hrubý domácí či hrubý národní produkt v přepočtu na obyvatele²⁶ Tyto ukazatele se často užívají k udání rozvoje země také proto, že je relativně snadné je zjistit a také snadné jim porozumět. Problematické však bývá například stanovení hranice mezi rozvinutostí a nerozvinutostí. Rovněž není tímto způsobem možné postihnout spravedlivé rozdělení bohatství a to proto, že tento ukazatel zachycuje pouze průměrný důchod na hlavu a nezabývá se faktem, jak rovnoměrně či nerovnoměrně je celkový důchod mezi obyvatelstvem rozdělen.

Měření na základě hrubého národního/domácího produktu s sebou nese i další úskalí. Je sice užitečným měřítkem produktivity ekonomiky dané země, není však schopné zachytit například rozvoj dané země či životní úroveň jejího obyvatelstva. Vztahuje se totiž pouze na formální ekonomický vývoj země a nezahrnuje tudíž aspekty týkající se sociálního, politického a kulturního života společnosti. Jinak řečeno, vyšší úroveň hrubého domácího produktu na obyvatele sama o sobě nezaručuje vyšší životní standard (kvalitu života) než mají země s nižším příjmem, jelikož je zde mnoho indikátorů, které pomocí hrubého domácího produktu na obyvatele jednoduše nelze vyjádřit. Chceme-li tedy zaostalost rozvojových zemí hodnotit nejen v ekonomických, ale i sociálních souvislostech, bude nutné uplatnit širší kritéria hodnocení, a to pomocí Indexu lidského rozvoje.

Beyond Economic Growth: An Introduction to Sustainable Development [online], Washington, USA:

The International Bank for Reconstruction and Development, 2004-. [cit. 2008-5.2. 2008.]

<http://www.worldbank.org/depweb/english/beyond/global/index.html>

Je zřejmé, že jistá souvislost mezi společenským a ekonomickým rozvojem existuje. Konkrétně tedy ekonomický rozvoj poskytuje finanční a materiální základnu pro rozvoj společnosti, růst životní úrovně obyvatelstva i naplňování základních potřeb lidí. Není však automatické, že by životní úroveň obyvatelstva rostla v závislosti na stoupajícím ekonomickém růstu. Jestliže ekonomický růst vytváří dobré předpoklady pro růst životní úrovně, záleží vždy na jednotlivé dané zemi, do jaké míry je schopna ekonomického potenciálu využít k účelným investicím do zdravotnictví, vzdělávání a výživy a cíleně tak podpořit i růst životní úrovně.

Ve snaze fakticky zachytit jak se ekonomický růst promítá do růstu životní úrovně, vytvořil Rozvojový program OSN (UNCTAD) ukazatel rozvoje nazývaný Index lidského rozvoje (Human Development Index - HDI). Jeho úkolem je zachytit ekonomické i sociální aspekty lidského rozvoje a ukázat, jak účelně jsou hodnoty získané ekonomickým růstem využity k zvýšení životní úrovně obyvatelstva.

Index lidského rozvoje se stanovuje na základě tří veličin:²⁷

- očekávaná délka života - tento údaj ukazuje, jakého věku se pravděpodobně dožijí lidé v dané zemi, tj. průměrnou délku života. Očekávaná délka života souvisí s mnoha dalšími jevy, které se nedají snadno měřit a tudíž ani dostatečně statisticky postihnout, jako je dostupnost zdravotnických služeb, dostatek potravin či přístup k nezávadné pitné vodě. Odráží však také neopomenutelný fakt, že život sám o sobě je pro lidský rozvoj tou nejdůležitější hodnotou.
- vzdělání (gramotnost a počet let školní docházky) - nejdůležitějším ukazatelem zde je gramotnost dospělé populace, jako předpoklad k dalšímu učení a vzdělávání
- průměrný hrubý domácí (popř. národní) produkt na obyvatele za jeden rok - zůstává stále klíčovou veličinou, neboť právě na ní závisí schopnost člověka uspokojit své základní potřeby a vést důstojný život. Jinak řečeno tato veličina udává průměrný životní standard v dané zemi (Pro účely mezinárodního srovnávání je používán hrubý domácí / národní produkt na osobu podle parity kupní síly, aby se vyrovnaly rozdílné ceny zboží v různých

zemích a údaje nebyly zavádějící - v Indii bychom si za deset dolarů koupili mnohem více potravin než v USA).

Hodnota Indexu lidského rozvoje pro danou zemi ukazuje, jak daleko je zvolená země od dosažení optimálních cílů (85 let, možnost vzdělání pro všechny a úroveň příjmu min. 5000 dolarů na obyvatele za rok), přičemž hodnota indexu může nabývat hodnot v rozsahu 0 (minimum) až 1 (maximum). Cifra nutná k dopočtení do čísla 1 tedy vyjadřuje pomyslnou vzdálenost, kterou musí daná země ještě urazit.²⁸

Ačkoli je Index lidského rozvoje v současné době celosvětově užívanou veličinou, má i tento ukazatel své nedostatky. Je-li stanoven jako průměrný výpočet ukazatelů v dané zemi, není schopen zachytit vnitřní diferenciaci obyvatelstva, která je mnohdy obrovská. (Index lidského rozvoje bývá také někdy propočítáván na jednotlivé regiony, protože právě sociální diferenciaci je jedním z charakteristických problémů rozvojových zemí.). Současně, jelikož se tento ukazatel skládá ze tří odlišných veličin, není z výsledného údaje možné rozlišit, které z veličin měla největší podíl na změně daného ukazatele (zda šlo o přírůstek hrubého domácího produktu či růstu gramotnosti atd.). Další nevýhodou tohoto ukazatele je, že nezohledňuje bezpečnostní situaci v dané zemi.

Zajímavým statistickým údajem je v tomto ohledu také hodnota „využití ekonomického růstu pro zvýšení životní úrovně obyvatel“, kterou získáme odečtením pořadí dané země ve světových žebříčcích dle Indexu lidského rozvoje od jejího pořadí dle hrubého domácího/národního produktu na obyvatele. Čím nižší bude výsledná hodnota, tím nižší je efektivnost využívání ekonomického růstu

i -29

k zvýšení životní úrovně populace v dané zemi.

Pořadí zemí dle Indexu lidského rozvoje se v mnoha případech značně liší od jejich postavení v žebříčku podle hrubého národního produktu na hlavu, rozdíl těchto dvou údajů ukazuje, jak úspěšná (popř. neúspěšná) je daná země ve využívání ekonomického růstu pro zvýšení kvality života svého obyvatelstva (viz tabulka 1). Velké rozdíly mezi těmito dvěma ukazateli, respektive vysoké záporné hodnoty po odečtení pořadí dané země v žebříčku dle HDI (Indexu lidského rozvoje) od jejího pořadí dle HNP (hrubého národního produktu), značí špatné a neúčelné hospodaření

Jeníček, V.; Foltýn, J. *Globální problémy ve světové ekonomice*. Praha: VŠE, 1998, s.68

Jeníček, V.; Foltýn, J. *Globální problémy ve světové ekonomice*. Praha: VŠE, 1998, s.69

s finančními prostředky, respektive jejich využití v nesprávné oblasti. Takovéto „neúčelně vynaložené“ finanční prostředky putují například na nepotřebné zbrojení, do kapes zkorumpovaných vládních úředníků či na plnění nepotřebných, zmanipulovaných zakázek. Velká míra korupce a vysoké náklady na zbrojení jsou bohužel patrné právě v chudých rozvojových zemích, které by nejvíce potřebovaly tyto finance uplatnit v úplně odlišných oblastech.

Uveďme si pro ilustraci tohoto jevu (podle tabulky 1) jeden pozitivní a jeden negativní případ transformace ekonomického růstu do růstu životní úrovně.

Jak vidno, Tádžikistán se nachází pouze na 184. místě dle HNP/obyv., avšak na 110. místě dle HDI. Kladný rozdíl 74 bodů svědčí o velké schopnosti využití ekonomického růstu ke zvýšení kvality života obyvatelstva. Opačného a velmi znepokojujícího výsledku dosahuje například Botswana, jejíž rozdíl v ukazatelích je -38 bodů, což naopak svědčí o neschopnosti efektivně investovat prostředky dosažené ekonomickým růstem do lidského rozvoje.

Země	Pořadí dle HNP	Pořadí dle HDI	Hodnota HNP minus HDI
Botswana	84	122	-38
Jižní Afrika	69	103	-34
Namibie	92	115	-23
Švýcarsko	6	13	-7
USA	4	3	1
Kanada	16	1	15
Maďarsko	60	43	17
Švédsko	28	6	22
Čína	128	99	29
Tádžikistán	184	110	74

Tabulka: Rozdílná klasifikace mezi HNP na osobu a HDI v jednotlivých zemích

Zdroj: Beyond Economic Growth: An Introduction to Sustainable Development

Již samo vymezení zaostalosti rozvojových zemí pomocí veličin jako je hrubý domácí produkt na obyvatele naznačuje určitou souvislost dvou jevů, a sice zaostalosti a chudoby. Není však pravdou, že by se chudoba dala takto jednoduše vymezit, tzn. považovat člověka za chudého především v případě, je-li „číselně“ chudým. Nedostatek materiálního zázemí je pouze jednou z mnoha dimenzí chudoby, tento sociálně ekonomický jev souvisí se zaostalostí mnohem více, než se může na první pohled zdát. Vzájemnou propojenost těchto dvou fenoménů si blíže osvětlíme v následujícím textu.

2.3 Chudoba

Chudoba, obdobně jako globalizace, je složitým, multidimenzionálním a tudíž složitě uchopitelným pojmem. Na jejím vzniku, vývoji a setrvačnosti se podílí mnohé sociální a ekonomické jevy, které z ní ve vzájemné interakci činí jeden z nejzávažnějších problémů současného globalizovaného světa.

Snahy západního světa tento jev zmírnit, popř. v rámci svých možností vymýtit, jsou logicky podmíněné propojeností světové ekonomiky, v rámci které je chudoba považována za znatelnou brzdu celkového rozvoje. Motivace západního světa k vymýcení chudoby je čistě pragmaticky v jeho zájmu, jelikož v globalizovaném světě dochází ke stírání vzdáleností ve smyslu prostorovém i časovém. V celosvětovém měřítku stav jedné země nevyhnutelně a ve značné míře ovlivňuje i stav zemí ostatních. Logicky tedy globální jevy, mající spojitost s chudobou, jako je například příliv migrantů a uprchlíků, nelegální obchod se zbraněmi a drogami, či lokální války a globální terorismus, negativně ovlivňují bezpečnost a stabilitu ostatních zemí, včetně zemí rozvinutých.

Dalším důvodem pro vymýcení chudoby může být bývalá koloniální minulost rozvojového světa, za jehož stav nyní rozvinuté ekonomiky jako bývalí kolonizátoři jistě nesou svůj díl zodpovědnosti. Tato vzájemná solidarita je navíc ještě podpořena faktem, že stabilní trhy rozvojových zemí by se snadno mohly stát novým odbytištěm výrobků vyspělých ekonomik.

Jaká je tedy vlastně podstata chudoby? Chudoba bývá tradičně chápána jako „materiální strádání, život s nízkým příjmem a nízkou spotřebou, primárně charakterizován nedostatečnou výživou a nevyhovujícími životními podmínkami.“³⁰. Je však tato definice dostačující, co nám o podstatě chudoby jako takové vůbec říká? Jedná se opravdu pouze o strádání v materiálním smyslu a z něj vyplývající nízkou spotřebu a podvýživu, nebo je pole působnosti daleko širší? Jakým způsobem se vůbec dají uchopit nevyhovující životní podmínky a jak je vymezíme?

Pokud chceme podstatě chudoby opravdu porozumět, bude nutné se nad těmito otázkami zamyslet, danou problematiku náležitě osvětlit a dojít k určitým, fakty podloženým závěrům.

Intuitivně dnes většina lidí vnímá chudobu jako stav nedostatku v oblasti základních potřeb: podvýživa, hlad, obnošené šatstvo, nedostatečný přístup k vodě a omezená možnost hygieny, rozpadlá obydlí nebo dokonce bezdomovectví, nutnost žebrot, nedostatečný přístup ke vzdělání a službám a tak dále. Pravdou však je, že zde neexistuje žádný objektivní způsob, jak chudobu vymezit či měřit. Pokud k určitým snahám o hodnocení chudoby dochází, bývají zpravidla zkreslené, jelikož nezohledňují stejnou měrou všechny aspekty, které je rovněž nesnadné vymezit. Určité pokusy o „číselné“ vymezení chudoby podnikla Světová banka stanovením hranice chudoby, avšak právě z výše citovaných důvodů má tento přístup kromě zastánců i početnou skupinu odpůrců.

V rámci této práce však považuji za nutné pojem chudoby určitým způsobem vymezit a čtenáři přiblížit, jelikož sním bude v následujícím textu mnohokrát nakládáno. Do devadesátých let minulého století byla chudoba nahlížena především jako materiální nedostatek, v současné době však vykazuje zaměření především druhým, „lidsky orientovaným“ směrem. I já se tedy budu dále zabývat jak aspekty příjmovými, které chudobu nahlížejí spíše ekonomicky a „číselně“, tak i řekněme, sociálně či „lidsky“ zaměřenými ukazateli, které mi pomohou fenomén chudoby objektivněji postihnout.

Beyond Economic Growth: An Introduction to Sustainable Development [online], Washington, USA:

The International Bank for Reconstruction and Development, 2004-. [cit. 2008-5.2. 2008.]

<http://www.worldbank.org/depweb/en/lish/beyond/global/index.html>

Chudobu lze nahlížet minimálně ze dvou, vzájemně propojených, hledisek. Prvním z nich je skutečně chudoba materiální, tedy nedostatek příjmů. Tato složka však není zdaleka jediným, či nejhorším rozměrem chudoby. Je svázána s takzvanou „*lidskou chudobou*“³¹, zahrnující nemožnost plnohodnotného života vdané společnosti, nedostatečnou úroveň vzdělání a špatný zdravotní stav (možné spatřovat jako následek nebo i samotný důvod chudoby) či nemožnost vymanit se z nedůstojných životních podmínek.

Ačkoli jsou ekonomické a neekonomické složky chudoby vždy vzájemně propojeny, v následujícím textu je v krátkosti představíme pro větší přehlednost každou zvlášť. Ekonomický aspekt chudoby bude nahlížen jako celkový příjem na obyvatele; neekonomický jako souhrn jednotlivých složek lidského rozvoje a blahobytu působících ve vzájemné interakci. Ukazatele, vybrané pro tuto práci jako určující, a vyžadující tedy zvýšenou pozornost, budou detailněji analyzovány v další kapitole, přímo pojednávající o jednotlivých, klíčových složkách lidského rozvoje.

Pojetí příjmové chudoby se odvíjí od standardní životní úrovně každé země, tzn. v každé společnosti je v závislosti na její ekonomické vyspělosti hranice chudoby nastavena jinak. Obecně řečeno, čím bohatší daná země je, tím výše má svou hranici chudoby nastavenou. Budeme-li danou situaci konkretizovat: člověk relativně chudý v některé z rozvinutých tržních ekonomik bude mít životní úroveň bezpochyby naprosto odlišnou od chudého člověka např. v oblasti Subsaharské Afriky. Tato disproporce je způsobena faktem, že za hranici chudoby je v obecném měřítku považována minimální výše příjmu postačující k pokrytí základních životních potřeb, tedy k zajištění potravy a obydlí.

S cílem zajistit objektivní a vzájemně srovnatelná data v této oblasti, zavedla Světová banka již zmiňovanou ustálenou hodnotu hranice chudoby, za kterou je považován 1\$ (resp. 1,08\$) na osobu a den. Data takto zpracovaná budou samozřejmě dosahovat jiných hodnot (jiným tempem porostou či poklesnou) při vymezování procent obyvatelstva žijícího v chudobě oproti celkovému počtu obyvatel postižených tímto problémem. Pro ilustraci: procentuální počet obyvatelstva žijícího v extrémní chudobě poklesl během let 1990 - 1999 z 29 na 23 procent; díky velkému růstu světové populace se však absolutní počet lidí žijících na

hranici extrémní chudoby v tom samém období snížil o pouhých 123 milionů³². Z celkového počtu lidí, žijících na Zemi koncem 20. století, žila skoro polovina za méně než 2 dolary denně a téměř jedna pětina dokonce za méně než 1 dolar na den.

Jak ukazuje tabulka 2, tradičně nejvíce postiženou oblastí, co se týče příjmové chudoby je Subsaharská Afrika a jižní Asie. V Subsaharské Africe dosahuje počet obyvatel na hranici chudoby (počítáme-li jen s dostupnými daty) téměř 33%, pokud však vezmeme v úvahu data zahrnující odhad pro celkový počet obyvatel regionu, činí tento podíl již celých 46%. Z této statistiky mimo jiné vyplývá, že téměř jedna čtvrtina všech obyvatel žijících na hranici chudoby se nalézají právě v Subsaharské Africe. Situace v jižní Asii je sice o něco příznivější, nicméně dosažené cifry jsou stále alarmující: 38% s dostupnými daty a necelých 40% při odhadech pro celý region. Méně příznivá situace je rovněž ve východní Asii a Pacifické oblasti, nejméně zasaženým regionem jsou tradičně vyspělé ekonomiky západních zemí. .

Region	Populace (v milionech)	Počet obyvatel žijících za 1 dolar/den (či méně) v zemích s dostupnými daty	Odhadovaný celkový počet obyvatel žijících za 1 dolar/den (či méně)
Subsaharská Afrika	658,7	216,4	303,3
Východní Asie a Pacifická oblast	1807,8	277	312,8
Jižní Asie	1355,1	524,7	535,6
Zbytek světa	1149,6	81	88
Celkem	5971,2	1099,1	1239,7

Tabulka 2: Celkový podíl populace žijící na hranici chudoby v jednotlivých regionech (v milionech)

Zdroj: The Chronic Poverty Report 2004-05

Širší pojetí chudoby, tzv. „lidská chudoba“ se nezaměřuje na ekonomickou, finanční stránku chudoby, vyzdvihuje spíše ty stránky chudoby, které mají souvislost se zaostalostí, tzn. faktory zachycené pomocí Indexu lidského rozvoje (zdravotní stav obyvatelstva a jeho přístup ke zdravotní péči; gramotnost obyvatelstva a přístup ke vzdělání), dále pak např. bezpečnost a státní infrastrukturu. Právě chudí lidé, především v rámci nejchudších rozvojových regionů, stojí před téměř neřešitelnou situací: nedostatek vzdělání a zdravotní péče (či celkového přístupu k nQ-mají za následek špatný zdravotní stav či negramotnost (popřípadě kombinaci obojího); tento „handicap“ jim znemožňuje finančně se zajistit a vést plnohodnotný život a tedy i jakkoli svůj současný stav do budoucna zlepšit.

V indexu lidského rozvoje (viz kapitola 2.2) je zdraví obyvatelstva vyjádřeno jako průměrná délka života obyvatelstva v dané zemi. V rozvojových zemích je tento údaj mnohem nižší než v zemích rozvinutých a to především díky nedostatku

(či finanční nedostupnosti) kvalitní zdravotní péče. Z těchto důvodů umírají v rozvojových zemích lidé na obtíže, kterým lze v rozvinutých tržních ekonomikách díky moderní medicíně snáze předejít: vysoká úmrtnost dětí a matek při porodu, vysoká úmrtnost dětí do věku 5 let, nemoci způsobené závadnou vodou či tuberkulóza. Palčivým problémem je i pandemie AIDS, která v některých, především afrických, zemích povážlivě snižuje střední délku života, (více o zdraví a jeho dopadu na ekonomický rozvoj viz kapitola 3.3).

Celkové vzdělání měří Index lidského rozvoje na základě procenta dospělé populace, která je negramotná. Vysoké procento negramotnosti v rozvojových zemí je způsobeno především nedostatečným přístupem ke vzdělání (či jeho finanční nedostupností; nutnost chodit do práce spíše než do školy) především ve venkovských oblastech, nedostatkem kvalitních učitelů a školních pomůcek. Větší podíl na celkovém počtu negramotných mají zpravidla ženy

Situace v oblasti vzdělávání je o to naléhavější, že pouze dobře kvalifikovaná (a zdravá) populace se v budoucnu může stát hnací silou ekonomického rozvoje a růstu, (vzdělání viz kapitola 3.2).

Dalším klíčovým indikátorem lidského rozvoje je hodnocení přístupu ke službám a úroveň státní infrastruktury. Přístup ke službám je v mnoha částech rozvojového světa nedostatečný (jak již bylo řečeno v souvislosti se zdravím a vzděláním) a pro mnoho obyvatel, především z venkovských oblastí, bohužel finančně či fyzicky nedostupný.

Již tak špatnou dostupnost služeb zhoršuje i slabá infrastruktura: občané se nemohou dostávat do škol, nemocnic a na úřady, obchodovat ani rozvíjet společenské kontakty mimo své bezprostřední okolí. Toto je způsobeno jak špatným stavem cest, tak hromadnou nedostupností zdánlivě obyčejných věcí jakými jsou elektřina či telefonní spojení. Lidé z venkovských oblastí jsou tak doslova odtrženi od jakýchkoli forem společenského či politického života.

Po stručném, obecném vymezení základních jevů souvisejících s chudobou, či , siřěji pojato, zaostalostí rozvojového světa, bych se nyní zaměřila na tuto oblast poněkud detailněji. Pokusím se blíže analyzovat soubor vybraných ukazatelů, které byly pro tuto práci zvoleny jako stěžejní, a jsou svým způsobem jak důvody tak i důležitými indikátory odlišností mezi zeměmi Severu a Jihu. Poukáži na nemalé

rozdíly hodnot těchto ukazatelů mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi a objasním jakým způsobem tyto jevy udržují rozvojový svět svou vzájemnou interdependencí v bludném kruhu a proč se osvobození z tohoto kruhu stává stále složitějším. Zjištěné rozdíly v ukazatelích mezi jednotlivými skupinami zemí dále poslouží jako odrazový můstek pro návrh řešení závažné situace v rozvojových zemích.

3. Odlišný rozvoj a stav rozvinutých tržních ekonomik a rozvojových zemí

3.1 Výběr hodnotících kritérií

V čem je vlastně základní odlišnost zemí rozvojových a rozvinutých tržních ekonomik? Z jakého důvodu Sever prosperuje zatímco Jih není schopný vymanit se z bludného kruhu chudoby? Mohou principy, osvědčené v rozvinutých ekonomikách, pomoci i rozvojovému světu? Je možné, že rozvojové země v budoucnu překonají svou zaostalost a chudobu, a je k tomuto zlepšení opravdu nutná intervence západního světa?

Z údajů, které byly doposud analyzovány, lze rozvojové země (v porovnání s rozvinutými) chápat jako území s nízkou úrovní hrubého domácího produktu na obyvatele, tedy země příjmově chudé (tento fakt je do značné míry ovlivněn i velkým populačním přírůstkem), s nižší průměrnou délkou života a poměrně vysokou mírou negramotnosti. Dalším důležitým, doposud nezmiňovaným faktorem, který odlišuje země rozvojové od rozvinutých, je i struktura ekonomických vztahů, neboli důležitost jednotlivých sektorů v rámci národního hospodářství. Pokusíme-li se zobecnit všechny tyto poznatky, je možné říci, že základní odlišnost oproti rozvinutým ekonomikám spočívá v jejich relativní zaostalosti, respektive jejich nízkém stupni rozvoje.

Jelikož právě stupeň rozvoje je jedním z neočividnějších charakteristik, odlišujících rozvojové a rozvinuté země, v následujícím textu dále konkretizuji pojem rozvinutosti, určím důležité prvky rozvoje, mající prioritní vliv na chod národního hospodářství, a provedu jejich srovnání v rámci rozvinutých a rozvojových ekonomik. Srovnávaná data budou sloužit k ilustraci základních rozdílů mezi těmito skupinami zemí a jejich odlišných ekonomických možností a k identifikaci možných způsobů jak docílit hospodářského růstu a prosperity.

Jak je možné určit, které země jsou více či méně rozvinuté již bylo v této práci nastíněno (viz kapitola 2.1). Je jasné, že každá země má jiné priority ve stanovování směru svého rozvoje a tedy i jevů, které je v rámci této problematiky nutné prioritně řešit. Abychom však byli schopni určitého mezinárodního srovnání, bude nutné

vymežit okruh faktorů, které jsou pro rozvoj určující. Za tímto účelem nebude následující analýza vycházet z užšího hlediska hodnotícího zaostalost, beroucího v potaz pouze ukazatel hrubého domácího či národního produktu na obyvatele. Toto hledisko tudíž dostatečně nereflektuje rovnoměrné rozdělení bohatství uvnitř společnosti ani vlastní dopad ekonomického růstu či stagnace na životní úroveň obyvatelstva. V rámci této analýzy se naopak zaměřím na ukazatele, které zachycují nejen rozvoj ekonomický, ale také neméně důležitý rozvoj „lidský“ (více viz Index lidského rozvoje, kap. 2.2).

Lidský rozvoj (human development) je v současné době jako ukazatel upřednostňován i mezinárodními organizacemi, například Organizací spojených národů. Tento ukazatel ve svém širším smyslu zohledňuje všechny stránky lidského blahobytu, počínaje zdravotním stavem a konče ekonomickou a politickou nezávislostí. Pro budoucí rozbor však bude nutné tuto definici poněkud zúžit a tedy stanovit ukazatele, které budou brány jako hodnotící kritéria při srovnávání úrovně rozvoje rozvinutých tržních ekonomik a rozvojových. V rámci této práce jsem za určující vybrala průměrnou délku života, zastoupení ekonomických sektorů a míru gramotnosti. Praktické důvody k výběru právě těchto a ne jiných ukazatelů objasním na následujících řádcích.

Lidský kapitál, tzn. lidské schopnosti, dovednosti a vědomosti jsou v současné době neméně důležitou podmínkou rozvoje jako kapitál hmotný. Míra gramotnosti, či obecněji řečeno - vzdělaná populace, je jednou z určujících podmínek k překonání zaostalosti rozvojových zemí. Vzdělanější a tedy i lépe kvalifikovaná pracovní síla pomůže rozvojovým zemím snáze překonat například propast v oblasti využívání technologií, učiní práci efektivnější a méně náročnou, zvýší produktivitu a výrobky budou moci snáze konkurovat rozvinutým zemím na světových trzích. Společně srústem kvalifikované či odborné pracovní síly bude posílen i posun v prioritních sektorech rozvojových zemí od zemědělství k průmyslu. Právě posun od tradiční agrární společnosti k průmyslu by mohl rozvojovým zemím značně zjednodušit nelehkou cestu k ekonomickému růstu.

Zvýšení gramotnosti především u žen může napomoci poměrně velkému nárůstu využívání práce schopného obyvatelstva a zároveň i poklesu porodnosti, jejíž vysoký stav je v současné době jedním z vážných problémů rozvojového světa. V neposlední řadě je možné díky nárůstu gramotnosti také zásadním způsobem

zvýšit informovanost obyvatel v oblasti zdravotních rizik, nemocí a jejich prevence. Logicky tedy svým dílem přispěje i k prodloužení střední průměrné délky života.

Jak známo, zdravé a dobře kvalifikované obyvatelstvo je jedním ze základních předpokladů pro nastartování ekonomického růstu. Tento jednoduchý vzorec má však pro rozvojové země velmi komplikované řešení: nedostatek kvalifikované pracovní síly je umocňován nedostatkem zdravého, práceschopného obyvatelstva; tato nepřiliš povzbudivá ekonomická situace navíc ještě volá po dalších nákladech na léčbu nemocných.

Myslím, že není nutné zdůrazňovat, že výše zmíněné katastrofické scénáře či návrhy na zlepšení současné situace se týkají především rozvojových zemí, jejichž cílem by mělo v budoucnu být dosáhnout v co nejkratším možném termínu své více rozvinuté protějšky. Je však jasné, že tak obrovské množství negativních ekonomických i sociálních jevů jim tuto cestu značně zkomplikuje.

V následující kapitole si tedy na rozboru tří zmiňovaných kritérií konkrétně ukážeme, co je brzdou v rozvoji rozvojových (srovnáme se situací v rozvinutých tržních ekonomikách), proč tomu tak je, eventuálně jaké důsledky to s sebou pro rozvojové země nese.

Jelikož, jak již bylo zmíněno v souvislosti s klasifikací rozvojových zemí, je tato skupina značně nehomogenní, považuji za rozumné, vybrat určitý reprezentativní vzorek, pro nějž budu vybraná data prezentovat. Pokud tedy nebudou data zaměřená obecně na celou skupinu rozvojových zemí v kontrastu k zemím rozvinutým, volím zde jako ilustrativní příklad region Subsaharské Afriky, jenž je oblastí s nejvyšším procentuální počtem obyvatel žijících v chronické chudobě, s vysokým podílem dětské a kojenecké úmrtnosti, oblastí zasaženou pandemií AIDS (a tedy i mající nízkou očekávanou délkou života), kde převažujícím ekonomickým sektorem je zde stále zemědělství. Pro celkový výčet zemí Subsaharské Afriky viz Tabulka III v příloze.

3.2 Vzdělání

Kvalitní vzdělání je podmínkou pro jak pro rozvoj jednotlivce, tak celých komunit v rámci celého světa. Vzdělaný jednatel je přínosný jak sám sobě

(dosáhne vyššího platového ohodnocení, tím i finančního zajištění sebe a své rodiny; celkově vede plnohodnotnější život), tak celé společnosti (buduje lidský kapitál a úspěšně vytváří podmínky k dalšímu rozvoji společnosti) a tím zásadně ovlivňuje kvalitu života svého i ostatních.

V mnoha zemích je však vzdělání pro velké procento obyvatel prakticky nedosažitelné, většina rozvojových zemí totiž nemá potřebné finance ani odborníky na vybudování kvalitního školství, mnoho rodin nedokáže ušetřit na cestu svých dětí do školy ani pokrýt další finanční nároky se vzděláváním spojené. Nejrozvinutější státy světa naopak znásobují své bohatství právě díky velkými investicím do vzdělávání, jak v podobě rozvoje znalostí, tak jejich adaptaci pro specifické uplatnění v dané zemi a dále pak jejich aktivního rozšiřování mezi obyvatelstvo.

Důležitost vzdělání co největšího počtu obyvatelstva pro rozvoj dané země je zachycena v Indexu lidského rozvoje, kde vzdělanost tvoří jeden ze tří určujících ukazatelů, (více viz Index lidského rozvoje, kap. 2.2).

Zatímco ve vyspělých zemích je primární vzdělání dáno zákonem a stále větší procento obyvatel získává i vzdělání vysokoškolské, rozvojové země se doposud potýkají s negramotností, tzn. velké procento obyvatelstva nedosáhne ani základního vzdělání.

Jak je patrné z grafu tradičně nejvíce postiženou oblastí co se týče negramotnosti jsou nejméně rozvinuté státy (například Burkina Faso, Niger), Jižní Asie a Subsaharská Afrika (zahrnuje právě většinu nejméně rozvinutých zemí). Ačkoli je v těchto zemích procento dětí nastupujících základní školní docházku kolem 50% v relevantní věkové skupině (např. Burkina Faso 57,7%, Niger 46,7%), finální počet dětí, které základní školní docházku úspěšně ukončí (a je tedy gramotná) se rovná přibližně jedné třetině (Burkina Faso, počet dětí, které dokončí základní vzdělání 31%, Niger pouze 28%).³³

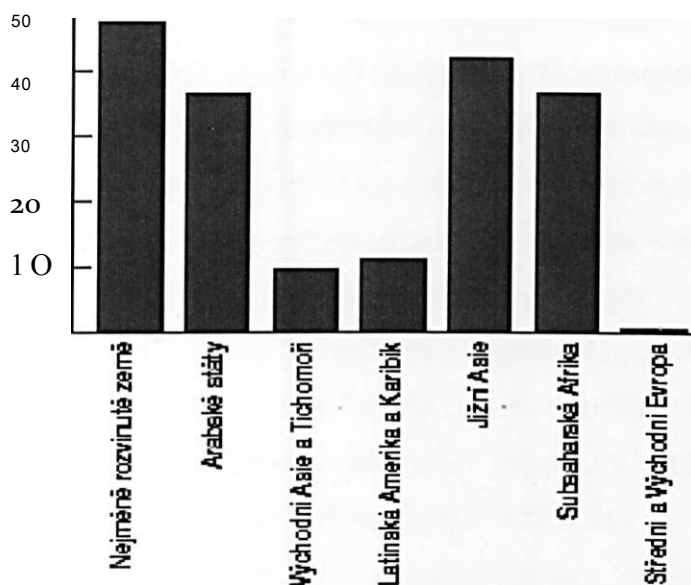
Důležitým faktorem, ovlivňujícím v zásadě celou společnost je i nízké procento dívek mezi dětmi absolvujícími školní docházku, zůstaneme-li u již

The Little Data Book on Africa 2007 [online]. Washington, USA: The International Bank for

Reconstruction and Development, 2008-. [cit. 10.3. 2008].

<http://siteresources.worldbank.org/INTSTATINAFR/Resources/LDB_Africa_final.pdf>

zmiňovaného Nigeru, dostaneme poměr 72 chlapců na jednu dívku; Burkina Faso má tento poměr ještě poněkud vyšší, a sice 77:1³⁴

Graf 1: Negramotnost (procento populace ve věku 15 let a více)

Zdroj: Human Development Report 2004

Neblahým důsledkem nedostatečné vzdělanosti je pak prohlubující se ekonomické zaostávání postižených zemí. Nedostatek vzdělané a kvalifikované pracovní síly odpuzuje i zahraniční investory, kteří raději lokalizují své investice do jiných (ačkoli ne tak ekonomicky výhodných) oblastí. Odliv zahraničních investic následně vede k hospodářskému úpadku, nezaměstnanosti, chudobě a dalším negativním jevům. Rozpočet postižené země je navíc zatížen dodatečnými výdaji, což svým způsobem opětovně znemožňuje dostatečné investice do rozvoje vzdělání.

Z tohoto bludného kruhu lze uniknout jen velmi obtížně, nelze jej prolomit najednou, jedním z možných řešení je právě postupné zajišťování přístupu ke vzdělání co největšímu počtu obyvatel. V současné době je zastáván názor, že rozvojové země se mohou vymanit ze své zaostalosti, pokud úspěšně absorbují znalosti a postupy rozvinutých zemí a následně je adaptují pro využití ve svých

ekonomikách³⁵. Nutné je tedy nejen nové poznatky a technologie vstřebávat a šířit dál, ale především dokázat je účinně adaptovat, aby jich bylo možné co nejefektivněji využít ve specifických podmínkách dané země. Důležitým prvkem v této strategii je však bezpochyby kvalitně vzdělaná populace.

Jak již bylo řečeno, vzdělanost je neopomenutelnou součástí rozvoje. Jelikož ekonomické i společenské přínosy vzdělávání (i návratnost investic do vzdělávání pro společnost) jsou u vzdělání primárního mnohem patrnější než u kterýchkoli jiných stupňů, je pro rozvojové země rozumným cílem dosáhnout alespoň primárního vzdělání pro co největší procento populace. Na základním stupni vzdělání se děti naučí především číst, psát a počítat, ale také další znalosti a dovednosti (včetně důležitého předávání kulturních vzorců), potřebné pro jejich budoucí úspěšný život, nebo případně další vzdělávání.

V rozvojových zemích stačí i primární vzdělání k tomu, aby se zlepšila životní úroveň obyvatelstva. Tato pro většinu rozvinutých zemí samozřejmá věc by mohla nejvíce postiženým rozvojovým zemím pomoci se odrazit od ekonomického dna a úspěšně nastartovat ekonomický růst. Základním hnacím motorem pro růst ekonomiky by zde bylo zvýšení produktivity práce pomocí využívání nových technologií, myšlenek a postupů. Zároveň by byla snížena míra nezaměstnanosti a s lepším využitím dostupné pracovní síly by bylo možné jednoduše zajistit dostatek potravy pro velmi rychle rostoucí počet obyvatel, jednoduše s postupným nasycením této poptávky orientovat hlavní těžiště ekonomiky spíše na průmysl než zemědělství a to především prostřednictvím zvýšení produktivity práce, schopnosti využívat nové technologie a v neposlední řadě i snížení rizika nezaměstnanosti.

I pouhé primární vzdělání, především u žen, přispívá k zakládání menších rodin a tedy i menší pravděpodobnosti kojenecké úmrtnosti a vývoji celkově zdravějšího potomstva. Zpomalení závratného tempa nárůstu obyvatel ve spojení s kvalitním vzděláním pro širokou veřejnost je jedním z klíčů k řešení problému podvýživy a hladu, chudoby a nízké životní úrovně nejchudší vrstvy obyvatelstva především v zemích Subsaharské Afriky. Jelikož jsou však ženy z tradičně

Beyond Economic Growth: An Introduction to Sustainable Development [online], Washington, USA:

The International Bank for Reconstruction and Development, 2004-. [cit. 2008-5.2. 2008.]

³⁵<http://www.worldbank.org/depweb/english/bevond/global/index.html>

kulturního hlediska určeny především k výchově potomstva a domácím pracem, nežádka se nenaučí ani číst a psát. Vykonnávají především neplacené práce v domácnosti či zemědělství a aby uživily sebe i rodinu, vytvářejí široký okruh potomstva a právě tímto chováním paradoxně zachovávají obávaný kruh chudoby. Jejich děti totiž velmi pravděpodobně školu rovněž navštěvovat nebudou, negramotnost mezi obyvatelstvem poroste a k ekonomickému růstu či růstu životní úrovně nejchudších vrstev nepochybně nedojde. Bohužel tvoří ženy v současné době převážnou část negramotného obyvatelstva rozvojových zemí.

Ačkoli se situace ohledně primárního vzdělávání i přes velký růst populace v posledních dekáдах zlepšila, dosažení primárního vzdělání pro všechny obyvatele je prozatím v mnoha z rozvojových zemí nepředstavitelné. Zveřejňovaná data bývají navíc ještě zkreslena různě velkými počty studentů opakujících ročníky, či studenty, kteří ještě nedosáhly požadovaného věku a přesto nastoupili. Pokud tedy hodnoty pro určitý rok přesáhnou 100% nemusí tato čísla nutně indikovat lepší výsledek. Opačný jev, tedy velmi nízká čísla samozřejmě předznamenávají určité překážky v přístupu ke vzdělání.

Tabulka udává procenta studentů nastupujících školní docházku v jednotlivých vybraných zemích Subsaharské Afriky v rámci primárního, sekundárního a terciálního vzdělávání. Velmi zajímavý je také poslední sloupec tabulky, který udává počet studentů na jednoho učitele v rámci primárního vzdělávání. Všechny stupně vzdělávání jsou zde záměrně prezentovány současně, aby byl dostatečně vidět obrovský procentuální rozdíl mezi prvním a ostatními stupni.

Země	Primární vzdělávání	Sekundární vzdělávání	Terciální vzdělávání	Počet žáků na 1 učitele v rámci primárního vzdělávání
Džibuti	40,1	23,9	2,3	35
Madagaskar	138,5	–	2,6	54
Kongo, demrep.	61,7	22,1	–	34
Gabon	129,5	50,1	–	36
Středoafriická republika	55,6	11,6	1,6	–
Lesotho	131,7	38,7	3,4	42
Guinea-Bissau	69,7	17,8	0,4	44
Burkina Faso	57,7	14	2,4	47
Benin	96	32	3	47

— data nejsou dostupná

Tabulka 3: Procento studentů, kteří nastupují školní docházku v jednotlivých zemích Subsaharské Afriky

Zdroj: The Little Data Book on Afrika 2007

Překážek stojících v cestě primárnímu vzdělávání v rozvojových zemích je nesporně daleko více než v zemích rozvinutých. Ať již jsou tyto překážky jakékoli (nepříznivé kulturní prostředí, nedostatek peněz, probíhající ozbrojený konflikt), jedním z cílů rozvoje by mělo být právě zajištění bezplatného základního vzdělání pro všechny děti. Jenže především díky nedostatku financí, mají stále jednodušší přístup ke vzdělání především děti z městských oblastí (oproti vesnicím), ti z lépe zabezpečených rodin a chlapci v porovnání s dívkami.

I v případě, že je vzdělání fyzicky dostupné, nemohou z něj bohužel všechny děti těžit rovným dílem. Především v případě chudých, mnohdy vesnických, rodin

jsou děti posílány spíše do práce než do školy, aby tak zajistili svým rodinám obživu.

Obecná definice dětské práce zahrnuje všechny formy práce, které jsou vykonávány dětmi mladšími 14 let, které jsou škodlivé pro jejich psychické zdraví a vývoj a brání jim ve školní docházce. Podle zprávy Mezinárodní organizace práce bylo v roce 2004 na celém světě 218 milionů pracujících dětí. Mnohé z nich přitom nejsou za svou práci ani placeny, pečují o své sourozence, obhospodařují pole a dobytek nebo vykonávají jiné pomocné práce především v zemědělském sektoru.

Předčasné a obvykle fyzicky velmi náročné zapojení do pracovního procesu snižuje možnost jejich budoucího lepšího pracovního uplatnění v dospělosti. Tito lidé nemají vlastně žádné vzdělání, mohou tedy obsadit pouze nekvalifikovaná pracovní místa. Za účelem zlepšení své životní úrovně či pouhého přežití si tedy nevyhnutelně velmi brzy pořídí velký počet dětí, neplacených pracovních sil. Vysoká porodnost znamená však bohužel i snížení množství potravin a pitné vody na jednu osobu. Je tedy možné říci, že dětská práce je nejen brzdou rozvoje, ale v širším pojetí jak příčinou tak důsledkem chudoby, vede k pohybu v začarovaném kruhu.

Právě zdánlivá nutnost dětské práce je jedním z nejzásadnějších faktorů nemožnosti vymanění z bludného kruhu chudoby a zároveň i enormní překážkou dostupnosti alespoň základního vzdělání pro co nejširší vrstvy obyvatelstva. Podle dostupných dat, se výskyt dětské práce v jednotlivých regionech pohybuje od jedné třetiny k jedné polovině všech dětí (v relevantním věku). Tato data však nemusí být konečná, jelikož většina rozvojových zemí záměně podhodnocuje počet svých pracujících dětí, případně žádný počet neudává, aby navodila iluzi, že daný problém neexistuje.

Co se týče sekundárního vzdělávání, zatímco v rozvinutých ekonomikách se i tento stupeň stává univerzálním pravidlem, v rozvojových zemích je docházka znatelně nižší než u stupně primárního. Ačkoli se situace v posledních desetiletích nesporně zlepšila, stále ještě pouze něco málo přes padesát procent dětí (v relevantním věku) nastupuje sekundární vzdělávání a bohužel zdaleka ne všechny školu také úspěšně dokončí. Překážky rozvoje primárního a sekundárního vzdělávání jsou víceméně totožné: především fyzická či ekonomická nedosažitelnost a velké procento dětské práce. Oblastí s nejvyšším počtem dětí ve věku 10-14 let

nenavštěvujících školu je tradičně Subsaharská Afrika, která je rovněž oblastí s největším výskytem dětské práce v rámci rozvojových zemí.

V oblasti terciálního vzdělávání je mezera ve vývoji rozvojových a rozvinutých zemí patrná především. Zatímco v rámci rozvinutých ekonomik počty studentů rapidně narůstají již od 80 let, rozvojové ekonomiky žádného výrazného pokroku v této oblasti nedosáhly a počet studentů třetího stupně vzdělávání je stále velmi nízký. Pokud se studenti z rozvojových zemí dostanou pomocí studentské migrace či různých grantů na akademickou půdu rozvinutých ekonomik, neřídka uplatňují své vzdělání právě zde a domů se již nevrátí. Takto přichází rozvojové země o dobře kvalifikovanou pracovní sílu, jejíž nedostatek způsobuje stále větší zaostávání oproti rozvinutým ekonomikám a udržuje tyto ekonomiky stále ještě převážně v agrární fázi vývoje.

Kvalitní vzdělávání samo o sobě navíc vyžaduje dostatečné množství kvalifikované pracovní síly, tedy učitelů. V rozvojových zemích však velmi často chybí ve státním rozpočtu potřebné finanční prostředky (ať již díky vnější zadluženosti či nešetrnému hospodaření), což má za následek nekvalitní vzdělávání učitelů a jejich akutní nedostatek v určitých regionech, výuku v naprosto nevhodných podmínkách a tedy i celkově sníženou úroveň dosažitelného vzdělání. Není výjimkou, že ve třídách chybí veškeré učební pomůcky a rodiny dětí chodících do školy jsou mnohdy tak chudé, že jim nemohou pořídit ani psací potřeby. Navíc v mnoha (například subsaharských zemích) je obvyklý poměr jednoho učitele na 40-50 žáků.³⁶

Platy učitelů navíc bývají velmi nízké, takže vzdělání a kvalifikovaní lidé raději volí uplatnění v jiných, více perspektivních oborech. Tudíž, ačkoli je v některých rozvojových zemích dnes již relativně vyšší počet vysokoškolsky vzdělaných lidí, neznamená to zdaleka, že mají dostatek kvalitních učitelů.

The Little Data Book on Africa 2007 [online], Washington, USA: The International Bank for Reconstruction and Development, 2008-. [cit. 5.3: 2008].
^ http://siteresources.worldbank.org/INTSTATINAFR/Resources/LDB_Africa_final.pdf>

3.3 Zdraví

Zdraví, jak nahlíženo pomocí Indexu lidského rozvoje, je jedním ze tří základních faktorů podmiňujících lidský rozvoj. Obecněji řečeno je klíčovým předpokladem pro příznivý sociální, kulturní a ekonomický rozvoj jak jedinců, tak celé společnosti. Nemocná populace není schopná pracovat, případně vykazuje nižší produktivitu práce než populace zdravá. Snížená možnost práce má vliv jednak na život jednotlivců, jimž nemoc komplikuje šanci disponovat dostatečnými finančními prostředky, jednak na celkovou ekonomickou situaci země a tempa jejího ekonomického růstu. V sociální oblasti se jedná především o znemožnění plnění daných společenských rolí, což zvláště u dlouhodobě nemocných lidí může vést k částečnému či úplnému vyloučení z účasti na životě společnosti.

Nejsou-li obyvatelé dané země zdraví, hrozí tedy ekonomická stagnace, popřípadě propad, a to jak v důsledku nízké ekonomické aktivity obyvatelstva, tak díky dodatečným výdajům na jeho léčbu. Dále může snáze docházet k nerovnoměrné distribuci bohatství i šíření chudoby. Nemoci, chudoba a vyloučení ze společnosti mohou vést k násilným protestům a celkové nestabilitě v zemi.

Zdraví není dle Světové zdravotnické organizace klasifikováno pouze jako nepřítomnost nemoci či určité zdravotní vady, není pouhým protikladem k nemoci, ale zahrnuje v sobě současně celkový fyzický, psychický i sociální blahobyt jedince.³⁷ Hlavním cílem péče o zdraví by tedy nemělo být samo léčení nemocí, ale jejich prevence. Prevencí, čili zabránění samotnému vzniku nemocí, eliminujeme stav, aby byl lidský blahobyt tímto negativním jevem výrazněji ovlivňován.

Pro sledování zdravotního stavu obyvatelstva se často užívají dva (resp. tři) statistické údaje: průměrná očekávaná délka života a procento kojenecké úmrtnosti (úmrtnost dětí do jednoho roku věku), popř. úmrtnost dětí do pěti let věku. Těchto údajů je také často používáno k zachycení kvality života dané populace, jelikož nepřímo reflektují i některé stránky lidského blahobytu (úroveň příjmů a výživy, přístup k zdravotní péči a nezávadné vodě, kvalitu bydlení atd.).

Průměrná očekávaná délka života vyjadřuje reálnou šanci na dožití narozeného dítěte, pokud by podmínky převládající v zemi při jeho narození zůstaly neměnné

Men Ageing and Health [online], Geneva, Switzerland: World Health Organisation, 2001 -. [cit. 2. 2.

2008]. <http://whqlibdoc.who.int/hq/2001/WHO_NMH_NPH_01.2.pdf>

v průběhu celého jeho života. Jak je patrné, neříká tento údaj, jak dlouho bude dané dítě opravdu žít, spíše reflektuje celkovou zdravotní situaci obyvatelstva charakterizující danou zemi v daném roce.

Kojenecká, respektive dětská, úmrtnost zachycuje počet dětí, které zemřou před dosažením jednoho či pěti roků věku, na tisíc živě narozených. Dětská úmrtnost je způsobena především nedostatečným přístupem k nezávadné vodě, mnohdy až otřesnými podmínkami v oblasti hygieny a zdravotní péče a v neposlední řadě i hladem a podvýživou. Všechny tyto podmínky, zhoršující fyzické zdraví dětí, mají nepochybně vliv i na jejich psychický stav, a tedy i budoucí připravenost navštěvovat a úspěšně absolvovat školní docházku po dosažení správného roku věku

Děti a kojenci jsou jednou z nejcitlivějších skupin obyvatelstva, tudíž i pravděpodobné riziko úmrtí v důsledku podvýživy a nedostatečné hygieny je nepochybně nejvyšší. Právě z tohoto důvodu jsou za klíčové označovány kojenecká (či dětská) úmrtnost společně s očekávanou délkou života. Pokud se dané zemi podaří snížit zdravotní problémy této nejrizikovější skupiny obyvatelstva, logicky to přispěje také ke zvýšení očekávané délky života.

Rozdíly ve zdravotním stavu obyvatel rozvinutých a rozvojových zemí jsou ovlivněny celou řadou faktorů. Nejčastěji jsou v této souvislosti zmiňovány sociální a ekonomické faktory (zahrnující výši příjmu, dosažené vzdělání, kvalitu bydlení ne/zaměstnanost), dostupnost a kvalita zdravotnických služeb a životní styl (stravovací návyky, dostatek pohybu, stres, alkohol, drogy, kouření).

V průběhu 20. století začala být očekávaná délka života spojována především s úrovní hrubého domácího produktu na obyvatele, obecně by se dalo říci, čím vyšší příjem na hlavu tím vyšší střední délka života. Toto tvrzení lze logicky doložit také faktem, že rozvinuté země investují do zdraví obyvatelstva zpravidla mnohem větší částky než země rozvojové (rozvojové země investují v průměru 1% hrubého domácího produktu, rozvinuté 6% z celkově vyššího základu³⁸ a očekávaná délka života je zde podstatně vyšší.

Beyond Economic Growth: An Introduction to Sustainable Development [online], Washington, USA:

The International Bank for Reconstruction and Development, 2004 -. [cit. 2008-5.2. 2008.]

³⁸<http://www.worldbank.org/depweb/english/bevond/global/index.html>

Ekonomická situace však není zdaleka jediným faktorem, který rozevívá propast v oblasti zdraví a zdravotní péče mezi rozvojovými a rozvinutými zeměmi. Důležité je i povědomí prevence nemocí mezi obyvatelstvem, tedy celková úroveň osvěty a vzdělanosti v této oblasti. Vzdělání, především pro ženy a dívky, může výrazně přispět k zlepšení zdraví obyvatelstva. Větší přehled v oblasti antikoncepce zajistí nižší porodnost, tedy i menší riziko úmrtí matek při porodu a současně vznik menších, finančně lépe zajištěných a tedy i zdravějších rodin. Navíc hrají ženy hlavní roli v péči o rodinu a její zdraví, s většími možnostmi vzdělání a informovanosti budou pravděpodobně více dbát o životní styl i prevenci nemocí v rodině.

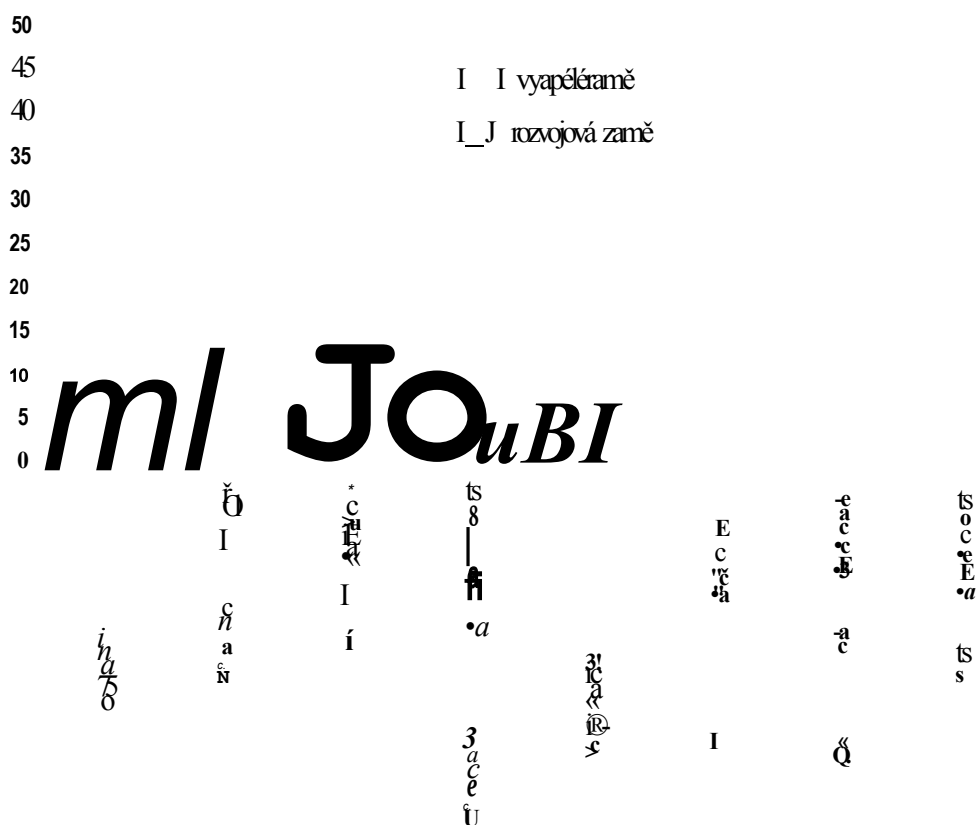
Učinit zdravotnické služby dostupnější a zajistit dostatečný rozvoj (či alespoň import) moderních zdravotnických technologií je také jedním z relevantních řešení ve snaze o zlepšení zdravotního stavu obyvatelstva. Zdánlivě příliš vysoké náklady, investované do tohoto rozvoje, se navíc do ekonomiky mnohonásobně navrátí v případě, že dojde k nárůstu ekonomicky aktivního, zdravého obyvatelstva, které následně přispěje k ekonomickému růstu v zemi.

3.4 Globální nerovnost v oblasti zdraví

V rámci zhruba posledních padesáti let se zdravotní stav celosvětové populace zlepšil více než kdykoli předtím v lidské historii. Průměrná očekávaná délka života v rozvojových zemích vzrostla ze 40 na 65 let a dětská úmrtnost do věku pěti let klesla z 280 na pouhých 79 z tisíce narozených. Ačkoli je dosažení těchto cílů bezesporu obdivuhodné, mají před sebou rozvojové země ještě dlouhou cestu než dosáhnou na úroveň rozvinutých zemí (průměrná očekávaná délka života 78 let, dětská úmrtnost 5 z 1000).³⁹ Zdraví lidí v chudých zemích je i přes výrazné zlepšení stále mnohem horší než v zemích rozvinutých. Rozvojové země tímto neustále doplácí na relativně pomalý rozvoj v oblasti inovací lékařské péče, alarmující nedostatek kvalifikovaných pracovníků (v mnoha oblastech Afriky pouze 1 lékař na

1000 a více obyvatel⁴⁰, malou otevřenost obyvatel i médií vůči šíření osvěty a prevence v oblasti infekčních onemocnění (především HIV / AIDS).

Mezi státy Severu a Jihu neexistují pouze rozdíly v délce života jejich obyvatel, ale, jak již byl naznačeno, i v hlavních příčinách úmrtí. Rozvojové země nejsou zdaleka tak výrazně zasaženy civilizačními chorobami (především onemocnění srdce a cév a onkologické problémy), zhruba polovina všech úmrtí (40-50%) je zde způsobena nemocemi infekčního původu. Ty jsou v rozvinutých zemích naopak pouze minimálním rizikem (fatální jen pro 1%), jelikož je jim moderní lékařská věda schopná úspěšně předcházet. Největší rozdíly v příčinách smrti nalezneme právě u infekčních chorob, nemocí oběhové soustavy a kojenecké a mateřské úmrtnosti, (viz graf2)

Graf 2: Příčiny úmrtí ve vyspělých a rozvojových zemích

Zdroj: Human Development Report 2004

⁴⁰ *The Little Data Book on Africa 2007* [online]. Washington, USA: The International Bank for Reconstruction and Development, 2008-. [cit. 1.3: 2008].

[^]http://siteresources.worldbank.org/INTSTATINAFR/Resources/LDB_Africa_fm1.pdf>

Ačkoli se některé nemoci vyskytují vskutku globálně, mají zpravidla větší dopad v chudých zemích než v zemích bohatých. Bohužel se mnohé z nich vyskytují především u nejchudších vrstev obyvatelstva, což zaprvé ještě zhoršuje jejich chudobu a zadruhé komplikuje možné způsoby řešení formou prevence či léčby z nedostatku dostupných prostředků a z důvodu velmi rychlého šíření nemocí.

Důvodem nepoměrně rychlejšího rozšíření chorob v rozvojovém světě je nedostatek či nedostupnost lékařské péče, nízká informovanost obyvatelstva o možnostech prevence, nedostatečná míra prevence jako takové (např. očkování) a v neposlední řadě i nedostatek financí ve státním rozpočtu (popř. nešetrné hospodaření s těmito financemi), aby tyto země mohly dostatečně pokrýt vysoké náklady na boj s nemocemi.

Pro následný podrobný rozbor jsem si zvolila nemoci, které mají na svědomí nejvíce životů v oblasti rozvojových zemí, ale nevyhýbají se ani zemím bohatým. Těmito nemocemi, způsobujícími více než 40% všech úmrtí v rozvojových zemích, jsou malárie, tuberkulóza a HIV / AIDS.

Virus HIV, respektive onemocnění AIDS, je jedním z největších a nejpálčivějších zdravotních problémů dneška v celosvětovém měřítku. Není divu - vždyť v současné době celkový počet nakažených touto chorobou překročil již 33 milionů případů a stále ještě neexistuje účinný lék. To co bylo dříve považováno za nemoc, která se týkala pouze „nejrizikovějších“ skupin obyvatelstva se dnes stalo epidemií, která ohrožuje nebývalé počty lidí: pouze v roce 2007 se každý den na světě nakazilo touto chorobou více než 6800 lidí, 1200 z nich jsou děti pod 15 let věku a skoro polovinu z celkového počtu tvoří ženy⁴¹. Z celkového počtu 5800 nakažených dospělých, je 40% v nejproduktivnějším věku (15-24 let). Smutným faktem rovněž zůstává, že velká většina všech nakažených žije v zemích s nižším a středním příjmem (za rok 1997 jejich počet činil 96% všech nově nakažených) V mnoha Afrických zemích, především Subsaharské Africe (okolo 68% všech

2007 AIDS epidemic update [online]. Geneva, Switzerland: Joint United Nations Programme on

HIV/AIDS and World Health Organisation, 2007-. [cit. 20.3. 2008]

http://data.unaids.org/pub/EPISlides/2007/2007_epiupdate_en.pdf

nakažených žije právě v Subsaharské Africe), se počet infikovaných dospělých pohybuje mezi 10-20% z celkové populace⁴².

Je samozřejmě logické, že rostoucí počet infikovaných má obrovské negativní dopady na chod ekonomiky postižených zemí. Obyvatelstvo nakažené virem HIV vykazuje sníženou produktivitu práce, nebo, v horším případě, není do pracovního procesu zapojeno vůbec, a to buď díky celkové neschopnosti jakoukoli práci vykonávat nebo kvůli předsudkům, vedoucím ke společenské stigmatizaci jedince a jeho záměrnému vyloučení z účasti na životě společnosti. V nejvíce zasažených oblastech již tato nemoc snížila očekávanou délku života o více než deset let, jelikož postihuje až 40% ekonomicky aktivního obyvatelstva a AIDS se stává nejčastější příčinou úmrtí. Tradičně nejvyšší úmrtnost v důsledku AIDS má opět Subsaharská Afrika, kde pouze v roce 2007 na tuto nemoc zemřelo 1,6 milionu obyvatel, což tvoří více než 75% z celosvětového počtu úmrtí v daném roce⁴³.

V rozvinutých zemích se počet úmrtí v důsledku AIDS od 90. let minulého století povážlivě snížil, za což však vděčíme především vysoké úrovni lékařské péče a moderním technologiím, které umožní nakaženým osobám žít poměrně déle. Tato léčba je však velmi finančně nákladná a pro obyvatele rozvojových zemí, kteří musí mít na paměti především zajištění obydlí a výživy, bezesporu nedosažitelná.

Podrobné údaje o počtu nakažených a počtu úmrtí pro jednotlivé regiony světa za rok 2007 udává následující tabulka

tamtéž

***Beyond Economic Growth: An Introduction to Sustainable Development* [online], Washington, USA:**

The International Bank for Reconstruction and Development, 2004 -. [cit. 2008-5.2. 2008.]

<http://www.worldbank.org/depweb/english/beyond/global/index.html>

Region	Počet dětí a dospělých žijících s HIV	Počet dospělých a dětí nově nakažených HIV (2007)	Procento nakažené dospělé populace (15-49 let)	Úmrtí dětí a dospělých způsobené HIV (2007)
Subsaharská Afrika	22,5 mil	1,7 mil.	5,0%	1,6 mil.
Střední východ a Severní Afrika	380 000	35 000	0,3 %	25 000
Jižní a jihovýchodní Asie	4 mil.	340 000	0,3%	25 000
Východní Asie	800 000	92 000	0,1%	32 000
Latinská Amerika	1.6 mil.	100 000	0,5%	58 000
Karibská oblast	230 000	17 000	1%	11 000
Východní Evropa a střední Asie	1,6 mil.	150 000	0,9%	55 000
Západní a střední Evropa	760 000	31 000	0,3%	12 000
Severní Amerika	1,3 mil.	46 000	0,6%	21 000
Oceánie	75 000	14 000	0,4%	1200
Celkový počet	33,2 mil.	2,5 mil.	0,8%	2,1 mil.

Tabulka 4: Rozšíření onemocnění virem HIV v jednotlivých regionech světa
Zdroj: 2007 AIDS epidemie update

Negativních důsledků, přímo spojených s onemocněním AIDS, je hned několik a všechny jsou úzce provázané. Za prvé, postižení mají značně oslabenou imunitu, což způsobuje, při nedostatečné kvalitě a dostupnosti lékařské péče, obrovské zdravotní problémy (až smrt) při styku s jakoukoli nemocí. V rozvojových zemích jsou hlavním nebezpečím především malárie a tuberkulóza.

Pokud však bude stále stejným tempem růst počet nakažených, znamená to pro rozvojové země pravděpodobný ekonomický kolaps. Jak již bylo zmíněno, je v těchto regionech nemocí zasaženo především mladé obyvatelstvo, tedy ti potenciálně v nejproduktivnějším věku. Neschopnost infikovaného obyvatelstva pracovat nejen nerozvíjí potenciál dané ekonomiky, ale přináší s sebou další náklady spojené s finančně náročnou léčbou. V mnoha rozvojových zemích navíc narůstá počet nezaopatřených sirotků, kteří zbyli po obětech nemoci. Tito jsou v mnoha případech sami nakaženi, vyloučeni ze společnosti, žijí na ulici a nemají dostatečný přístup ke službám. Tak opět roste počet ekonomicky neaktivního obyvatelstva, mnohdy logicky nespokojeného se svou situací a vyvolávajícího společenské konflikty a nepokoje. Takovýto vývoj jen spěje k uvrhnutí dané ekonomiky do recese.

Proto se zde jeví jako jediné schůdné řešení účinná prevence rizikových faktorů (nízká úroveň vzdělání, rizikový životní styl, chudoba). Pokud nemohou rozvojové země dostatečně investovat do léčby svých nemocných (jako je tomu v rozvinutých zemích), měly by se zaměřit na využití svých prostředků k šíření osvěty. Vždyť právě vyšší úroveň vzdělání (především u žen) může napomoci odstranění společenských předsudků a vést k všeobecně vyšší informovanosti v oblasti ochrany a osobní hygieny. Síla předsudků vůči nakaženým je v mnoha afrických zemích ještě znásobena silně zakořeněnou náboženskou vírou, která káže úctu k životu a tedy zakazuje používání všech druhů antikoncepce, včetně kondomů.

Poradenské služby a osvěta by měly být dostupné nejen studentům ve školách, ale i široké veřejnosti mimo vzdělávací ústavy. Podle UNAIDS by efektivně realizovaná prevence v této oblasti mohla až o šedesát procent snížit odhadovaný počet nakažených během dalšího desetiletí. Preventivní služby by měly být přístupné především mladistvým a ženám jako dvěma nejpotřebnějším a zároveň, co se možnosti nakažení týče, nejrizikovějším skupinám. Nezbytnou součástí této prevence by měla být kromě rozvoje vzdělání také celková detabuizace daného

tématu: zajištění dostupnosti informací o dopadech této nemoci a způsobech jejího šíření a v neposlední řadě i zapojení celé společnosti do řešení této situace, namísto pouhého přehlížení či společenské stigmatizace nakažených.

Účinnou prevencí této nemoci by rovněž bylo možné eliminovat mnohé, s ní spojené sociálně-ekonomické jevy, mající negativní dopad na rozvoj ekonomiky. Mezi tyto jevy, povážlivě snižující možnost zasažených zemí dosáhnout dlouhodobého rozvoje, například patří úpadek ve školní docházce, dodatečné výdaje za léčení a ztráty způsobené ekonomicky neaktivním obyvatelstvem, pokles zahraničních investic či nárůst společenské nestability. Je však jasné, že efektivní zvládnutí této naléhavé situace si rozvojové země nemohou se svou nízkou mírou úspor zajistit samy, bude nepochybně nutná pomoc zvenčí.

Tuberkulóza je jednou z dalších nemocí, jejíž šíření se v rozvojových zemích začíná pomalu vymykat kontrole, a to především díky výskytu pandemie AIDS. U zhruba poloviny obyvatel rozvojových zemí nakažených virem HIV se tato nákaza projeví právě onemocněním malárií v důsledku oslabené imunity.

Tuberkulóza je opět především záležitostí rozvojových zemí a jejich nejchudšího obyvatelstva. Tito lidé nemají přístup k nezávadné pitné vodě, trpí podvýživou a nedostatkem zdravotní péče, žijí ve velmi stísněných a špinavých obydlích nebo přímo na ulici. Toto všechno, v mnoha případech ještě dohromady s organizmem oslabeným virem HIV, tvoří ideální podmínky pro rozvoj infekčních chorob, tedy i malárie. Mnoho rozvojových zemí si v současné době nemůže dovolit ani finančně méně náročnou léčbu (dle Světové zdravotnické organizace je přibližně jen 20% všech případů výskytu malárie v nejvíce zatížených zemích úspěšně vyléčeno), tradičně nejvíce problematickou oblastí je v tomto ohledu Subsaharská Afrika (společně s jihovýchodní Asií)⁴⁴.

Ačkoli je malárie dobře léčitelnou chorobou, které se dá v mnoha případech také úspěšně předcházet, zabíjí v rozvojových zemích každý rok přibližně stejné procento obyvatelstva jako tuberkulóza. Opět zasahuje především nejchudší vrstvy obyvatelstva, které si kvůli nedostatku prostředků nemohou dovolit potřebnou léčbu

⁴ *Beyond Economic Growth: An Introduction to Sustainable Development* [online], Washington, USA:

the International Bank for Reconstruction and Development, 2004 - . [cit. 16.2. 2008]

:<http://www.worldbank.org/depweb/english/beyond/global/index.html>

ani podniknout preventivní opatření: vystěhování ze zasažené oblasti; nákup sprejů proti hmyzu, roznášejícímu nákazu; opatření sítí proti hmyzu. Celkový počet obyvatel zasažených malárií je odhadován na 300-500 milionů každý rok, z čehož 90% žije opět v Subsaharské Africe⁴⁵.

Účinným řešením problému infekčních nemocí v rozvojových zemích by mohlo být vyvinutí vakcín, cenově dostupných i pro rozvojový svět. Otázkou však zůstává, do jaké míry budou farmaceutické firmy motivované rozvíjet výzkum tímto směrem, jestliže logicky větších zisků dosáhnou v případě výzkumu pro země rozvinuté, kde si zákazníci mohou dovolit zaplatit za léky nepoměrně vyšší částky. Tato situace opět poukazuje na existenci bludného kruhu, v tomto případě konkrétně prezentovaného nerovnoměrným rozdělením bohatství mezi zeměmi Severu a Jihu, který je pro většinu rozvojových zemí v současné době nemožné opustit.

3.5 Sektorová struktura ekonomiky

Jedním ze způsobů nahlížení struktury a vývoje ekonomiky určité země je srovnání podílu jednotlivých odvětví na tvorbě HDP a celkové zaměstnanosti. Odvětví se dle příbuznosti seskupují do tří hlavních sektorů: průmysl, zemědělství a služby⁴⁶ (také označovány jako primární, sekundární a terciální sektor) Všechny rozvíjející se ekonomiky procházejí různými stupni vývoje, přičemž se mění důležitost zastoupení jednotlivých sektorů v důsledku změn v poptávce spotřebitelů a produktivitě práce.

Jaké jsou specifické charakteristiky jednotlivých stadií ekonomického vývoje a jaké rozdíly s sebou nesou na poli rozvinutosti jednotlivých ekonomik podrobně uvádí tabulka 5.

tamtéž

⁴⁶ *Rektor zemědělství zahrnuje vlastní zemědělství, lesní hospodářství, rybolov; průmysl zahrnuje těžební a zpracovatelský průmysl, stavebnictví, produkci a rozvod elektrické energie, plynu a vody; služby představují zbytek, tzn. dopravu a spoje, obchod a bankovníctví, státní správu a ostatní služby". Cihelková, E., aj Světová ekonomika : základní rysy a tendence vývoje. Praha: VŠE, 2004, s.51*

Stupně vývoje			
Charakteristiky	Argární	Industriální	Postindustriální
Převažující ekonomický sektor	Zemědělství	Průmysl	Služby
Povaha dominantních technologií	Náročný na přírodní zdroje a pracovní síly	Náročný na kapitál	Náročný na využití znalostí
Převažující typ produktů	Pěstování plodin a ručně vyráběné oblečení	Průmyslové výrobky	Informační a znalostní technologie
Povaha většiny výrobních procesů	Interakce člověk-příroda	Interakce člověk-stroj	Interakce člověk-člověk
Určující faktor ekonomického růstu	Přírodní vybavenost(úrodnost půdy, klimatické podmínky, přírodní zdroje)	Produktivita práce	Inovace, intelektuální kapitál

Tabulka 5: Charakteristiky jednotlivých stupňů ekonomického vývoje

Zdroj: Beyond Economic Growth: An Introduction to Sustainable Development

Zpočátku vývoje ekonomiky je zemědělství nejdůležitějším hospodářským sektorem a využití pracovních sil je podřízeno především uspokojení nejzákladnějších existenčních potřeb, tzn. zajištění oděvu a potravy. Jako nejrozsáhlejší odvětví absorbuje většinu pracovní síly a je tedy i primárním zdrojem tvorby hrubého domácího produktu. Především technická zaostalost je hlavním důvodem nízké produktivity práce, nedostatečné ekonomické úrovně a tedy i nízkého růstu hrubého domácího produktu. V této fázi vývoje se bohužel v současné době stále ještě nachází nemalá část rozvojových zemí, jejichž obyvatelstvo zůstává svou ekonomickou aktivitou vázáno především v zemědělství. Nejhorší je situace v subsaharské oblasti (např. Rwanda, Burundi), kde podíl zemědělského sektoru tvoří okolo 90%. Vysoký požadavek na zemědělskou produkci je způsoben

především vysokou poptávkou potravin k zajištění výživy stále rostoucího počtu obyvatel. Tempo růstu obyvatel především v Subsaharské Africe je navíc tak rychlé, že ačkoli zemědělská produkce zde stále roste, v poměru na jednoho obyvatele vykazuje pokles, což způsobuje v některých oblastech nedostatečnou výživu obyvatelstva, případně až hladomor. Statistické údaje mnohdy hovoří o úspěšném růstu zemědělské produkce, rychlejším růst obyvatel. Tato data jsou pravdivá, nicméně zkreslená zprůměrováním hodnot pro všechny regiony. Čili: i při relativně vysokém růstu zemědělské produkce zde stále existují regiony, které trpí dlouhodobě podvýživou. Lepších výsledků by pochopitelně bylo možné dosáhnout pomocí rychlejších temp zemědělské a potravinové produkce (zavedením výnosnějších odrůd či zvýšením produktivity práce) či snížením populačního růstu, ideálně kombinací obojího. Především první podmínka je však pro země nejvíce zasažené potravinovým problémem (především Afrika) velmi těžko splnitelná díky nepříznivým klimatickým podmínkám, nekvalitním půdám, neustálému nedostatku vody a v neposlední řadě i pěstování nevýnosných odrůd.

Druhým stadiem vývoje ekonomiky je industrializace. Jak příjem na hlavu roste, poptávka po potravinách, hlavním produktu zemědělství, je postupně nasycena. Naopak poptávka po průmyslových výrobcích roste. Zároveň díky novým zemědělským strojům a technologiím vzrůstá produktivita práce v zemědělství, podíl pracovní síly potřebné k zajištění výživy obyvatelstva rapidně klesá. V souvislosti s tím se jeho produkty stávají levnějšími., což vede ke zmenšení podílu zemědělství na celkovém hrubém domácím produktu. Nižší poptávka po zemědělských pracovnících nabízí možnost jejich uplatnění v průmyslové oblasti, zvýší se tedy jak celková zaměstnanost v tomto sektoru, tak jeho podíl na celkovém hrubém domácím produktu. Průmysl se stává dominantním odvětvím, roste rychleji než zemědělství i služby. Industrializace hospodářství je typickým rysem vyspělejších rozvojových ekonomik a poukazuje na fakt, že i uvnitř skupiny rozvojových zemí není úroveň jejich vyspělosti zdaleka homogenní (i proto užívané třídění na země s nízkým a středním příjmem - viz kapitola 2.1). Právě země hodnocené Světovou bankou převážně jako ty se středním příjmem se nacházejí ve fázi, kdy v jejich ekonomice dochází k přesunu hlavního těžiště činností od zemědělství k průmyslu. Právě tyto země, jejichž ekonomika prodělala postupný odklon od zemědělství k průmyslu, mají velmi dobrou příležitost aktivně se zapojit

do mezinárodní dělby práce. Z pouhých vývozců surovin a potravin se procesem industrializace stávají země, jejichž vývozu postupně dominují průmyslové výrobky.

V poslední fázi svého vývoje prochází ekonomika tzv. postindustrializací. Při stále rostoucích důchodech přestanou lidé vyžadovat ve vysoké míře materiální statky (jejich poptávka je již částečně nasycena) a přesunou své potřeby do oblastí služeb týkajících se zdraví, vzdělání, informací, zábavy a různých dalších oblastí. Sektor služeb vyžaduje relativně vyšší zaměstnanost než průmysl a zemědělství a to především proto, že jeho náplň nemůže být vykonávána stroji. Ze stejného důvodu je v tomto sektoru nižší produktivita práce a „produkty“ jsou ve srovnání s ostatními sektory dražší. Jelikož zaměstnanost v tomto sektoru díky technologickému pokroku oproti ostatním neklesá a poptávané produkty jsou cenově náročnější, zvyšují služby postupně svůj podíl na celkovém hrubém domácím produktu a tak se stávají převládajícím sektorem ekonomiky. Přesun těžiště ekonomické aktivity z průmyslu na služby je charakteristický pro vývojovou etapu, v níž se nacházejí rozvinuté ekonomiky.

Jak již bylo řečeno, jedním z nejdůležitějších faktorů, které přispěly k vybudování moderní struktury postindustriálního hospodářství (vysoký podíl služeb, méně průmyslu a nejnižší zastoupení zemědělství)⁴⁷ v rozvinutých zemích je vědeckotechnický rozvoj (počátky datovány zhruba do počátku 2. poloviny minulého století) a jeho následné využití k zvýšení produktivity práce, rozvoji nových technologií a produktů, výzkumu v různých oblastech atd.

Nejdynamičtěji rostoucí součástí sektoru služeb, jenž v rozvinutých ekonomikách hraje stále významnější roli, jsou právě služby spjaté se znalostmi a informacemi, jako je například výchova a vzdělávání, věda a výzkum (především ve zdravotnictví a moderní komunikační technologie. Hlavní výhodou rozvinutých ekonomik oproti rozvojovým zemím je v tomto ohledu právě dostupnost a rozšíření velkého množství informací v minimálním čase a s maximálním ziskem: vědeckotechnický rozvoj se zde stává hlavním motorem ekonomického růstu. Pokud

⁴⁷ „*IV rozvojových ekonomikách byli již po dosažení nezávislosti služby značně rozsáhlé. Se zřetelem k dosažené ekonomické úrovni dokonce nadměrné a strukturálně deformované. Některé, jako obchod, domácí služby a zčásti i státní aparát, byly zbytečné, zatímco jiné, ekonomicky a sociálně žádoucí, zdaleka neodpovídaly potřebám.*“ Cihelková, E., aj *Světová ekonomika : základní rysy a tendence vývoje*. Praha: VŠE, 2004, s 59

Nejednalo se zde tedy o moderní služby, jak je dnes spatřujeme v rozvinutých ekonomikách.

by tedy rozvojové země hodlaly znatelně zlepšit svou ekonomickou situaci, budou nepochybně nutné velké investice do jejich „vědomostní základny“, tzn. schopnosti vytvořit, pojmout, přizpůsobit specifickým podmínkám a finálně rozšířit a využít nové znalosti pro ekonomický i společenský rozvoj.

Pro rozvojové země však není zdaleka jednoduché začít těžit z probíhající „znalostní revoluce“. Většina z nich pravděpodobně již nikdy nedostihne své rozvinutější protějšky, a to kvůli stále se zvětšující propasti v oblasti vzdělávání, rozšíření komunikačních a informačních technologií, vědy a výzkumu atp., která se neustálým rozvojem ekonomik, založených na vědomostech, stále rozšiřuje.

Situace rozvojových zemí je do značné míry komplikována také faktem, že jejich kapacita pro zachycení a přizpůsobení nových objevů, myšlenek a technologií, je omezena velmi malým počtem odborníků a kvalifikovaných pracovníků, jakožto i celkově nízkou gramotností většiny obyvatelstva. Uvážíme-li, že průměrná délka školní docházky v rozvinutých zemích je 10 let, oproti pouhým 5,5 letům v rozvojových zemích a připojíme-li fakt, že 80% osobních počítačů a téměř 90% uživatelů internetu je registrováno v rozvinutých ekonomikách, přičemž 85% všech výdajů na vědu a rozvoj je vynaloženo tamtéž⁴⁸, pochopíme, proč je „znalostní revoluce“ na jedné straně považována za jedno z možných východisek úniku z rozvojové krize a na straně druhé za „strašáka“, neustále přispívajícího ke globální nerovnosti a dalšímu rozevírání ekonomických nůžek mezi Severem a Jihem.

Následující tabulka uvádí přístup obyvatel k elektřině, telefonu a internetu ve vybraných rozvojových zemích Subsaharské Afriky. Zachycená data jsou o to více alarmující, že v rozvinutých ekonomikách si každodenní život bez nich dokážeme jen stěží představit

⁴⁸ *Beyond Economic Growth: An Introduction to Sustainable Development* [online]. Washington, USA: The International Bank for Reconstruction and Development, 2004 -. [cit. 2008-20.3. 2008.]. <<http://www.worldbank.org/depweb/english/beyond/global/index.html>>

Země	Procento domácností s vlastním telefonem (město)	Procento domácností s vlastním telefonem (venkov)	Přístup k elektřině na ve městě (% populace)	Přístup k elektřině na venkově (% populace)	Uživatelé internetu (na 1000 obyvatel)
Benin	10	1	15	6	50
Kamerun	5	0	77	16	15
Cad	4	0	20	0	4
Kongo (republika)	2	0	51	16	13
Etiopie	35	0	86	2	2

Tabulka 6: Přístup obyvatel vybraných zemí Subsaharské Afriky k telefonu, elektrické energii a internetu

Zdroj: The Little Data Book on Africa

3.6 Únik z chudoby

Na základě analyzovaných dat věřím, že se podařilo dosáhnout lepšího porozumění faktorům, které vedou k těžko prolomitelné chudobě rozvojového světa. Ekonomický rozvoj se zdá být klíčovým bodem v omezení chudoby, nemalý vliv na vývoj ekonomického růstu mají historie dané země, její geografická poloha, úroveň infrastruktury i styl politického vládnutí. Důležitou roli však hrají i politické a společenské procesy, které ve vzájemné interakci mohou pomoci současný stav zlepšit. Ke snížení chudoby je však nutné podniknout kroky jak na národní, tak především globální úrovni. Zde jsou některé z nich, jenž by mohly napomoci potírání chudoby v rozvojových zemích: rozšířit možnosti chudých lidí, zajistit jim dostatečný přístup především ke vzdělání a zdravotní péči a pokud možno co nejrovnější distribuci majetku uvnitř jednotlivých zemí.

Jak však těchto cílů dosáhnout? Důležité jsou nepochybně investice do samotných chudých lidí, ať již přímo nebo přeneseně. Bezpodmínečně esenciální jsou investice do primárního vzdělávání a zdravotní péče, jelikož především v subsaharské oblasti se jeví, že právě nedostatečné zdraví a vzdělání jsou hlavními důvody chudoby širokých vrstev obyvatelstva. Vzděláním a prevencí by bylo

například možné do velké míry omezit výskyt onemocnění AIDS, čímž by nepochybně došlo k velké finanční úspoře za léčebné výdaje a zároveň k nárůstu pracovní síly, a tedy i finančně zajištěného obyvatelstva. Nutné je rovněž investovat do pozvednutí infrastruktury a služeb, jelikož pro mnoho obyvatel rozvojových zemí ústí jejich chudoba z nedostatku pracovních příležitostí či jejich nedostupnosti, nedosažitelnosti služeb jako je elektrická energie a telefon a v neposlední řadě i celkového nedostatku informací. Důležité jsou také investice do školení a dodatečného vzdělávání pracovních sil, aby bylo možné dosáhnout větší produktivity a překlenout propastný rozdíl v užívání technologií..

Jak již bylo předestřeno, takové množství závazků není zdaleka možné řešit na národních úrovních. Nízká míra úspor, jenž je v mnohých případech ještě snižována realizací zkorumpovaných zakázek či zbrojením, nedovoluje chudým zemím vysoké investice do potřebných oblastí. Mnohé z nich jsou navíc v rozsáhlé dlužnické krizi.

Většina rozvojových zemí se tedy ze své chudoby může dostat pouze s pomocí rozvinutých ekonomik. Jedním z kroků, které je možné učinit, je finanční rozvojová pomoc, kterou již rozvinuté země vyčleňují jako určitou část svého hrubého domácího produktu. Rovněž světové finanční instituce mají v této oblasti významnou roli: pokud některé země nejsou schopné narůstající úroky splácet a veškerou rozvojovou pomoc vynakládají právě na snižování dluhů, dluhy jsou částečně, či úplně odpuštěny. Druhou možností je pomoci rozvojovým zemím postavit se na vlastní nohy pomocí odstranění obchodních bariér, tedy úplným uvolněním kvót uvalených na výrobky dovážené z rozvojových zemí (zpočátku především zemědělské produkty a textil). Třetím krokem, by měla být pomoc v oblasti vědy a technologií: vyvinutí a distribuce vakcín proti infekčním nemocem, zavádění hnojiv, postřiků a nových, výnosnějších odrůd v oblasti zemědělství; import a představení technologií usnadňujících práci a zvyšujících její produktivitu. Zde je však také nutné, s přihlédnutím k velmi malé gramotnosti v této oblasti, za prvé poskytnout obyvatelstvu informace o tom, jak importované technologie správně využívat, za druhé zajistit dostatečné vzdělání a rozvoj, aby se tito lidé mohli v budoucnu i aktivně podílet na dalším rozvoji daných technologií.

Na oplátku za pomoc a úlevy poskytnuté z rozvinutých zemí by měly rozvojové země tyto prostředky účelně investovat do zlepšení životní úrovně obyvatelstva, tedy především do vzdělávání, zdravotní péče a osvěty ohledně

nemocí, zlepšení infrastruktury a státní správy a zajištění práv, jistot a bezpečí svého obyvatelstva.

Výzva k omezení chudoby je opravdu obrovská a je v zájmu všech zemí, aby se tuto situaci pokusili účinně řešit, jelikož podmínky diktované globalizací jsou jednoznačné: čím stabilnější jsou jednotlivé regiony světové ekonomiky, tím stabilnější je celek. Stabilita a minimalizace světových ekonomických, politických a válečných krizí pak přinese užitek všem.

Závěr

Chudoba a zaostalost rozvojových zemí pramení už z jejich historického vývoje. Současná pozice rozvojového světa v globální ekonomice má kořeny v koloniálních expanzích světových metropolí, kdy velmi nerovnoměrná dělba práce měla za následek postupné vytváření rozdílů v ekonomické úrovni a struktuře ekonomik podrobených území a jejich kolonizátorů. Bohužel ještě dnes, více než půl století po osvobození z koloniální nadvlády, nejsou rozvojové země schopné její dopady úspěšně překonat. V důsledku zaostalosti, vzniklé především v tomto období, nemohly v minulosti dostatečně těžit z dopadů průmyslových revolucí, ani se v současné době úspěšně zapojit do mezinárodní dělby práce. Již tak nepříznivá situace byla ještě umocněna celosvětovou krizí v 70. letech, která uvrhla mnoho rozvojových zemí do dlouhodobé recese a mnohé z nich jsou od té doby zatížené zplácením obrovských úvěrů, poskytnutých rozvinutými ekonomikami.

Stále rostoucí propojenost jednotlivých oblastí ekonomického, politického a kulturního života jednotlivých zemí vyvrcholila procesem globalizace celého světa. Tento jev s sebou nese mnoho kladných jevů, ale také záporných jevů. Jedním z těch záporných je právě problém překonání ekonomické zaostalosti rozvojových zemí, případně celý vztah mezi tzv. Severem a Jihem a problém zadluženosti rozvojových zemí.

Rozvojové země lze (v porovnání s rozvinutými) chápat jako území s nízkou úrovní hrubého domácího produktu na obyvatele, tedy země příjmově chudé. Daný fakt je do značné míry ovlivněn i velkým populačním přírůstkem těchto regionů, charakteristická je rovněž nižší průměrná délka života a poměrně vysoká míra negramotnosti. Statisticky jsou světovými finančními institucemi do této skupiny země zařazovány buď na základě nízkého příjmu na obyvatele (kritérium Světové banky) nebo podle širšího souboru ukazatelů zahrnujících podíl na světovém hrubém domácím produktu, na celkovém vývozu a na světové populaci (kritérium Mezinárodního měnového fondu).

Hlavními problémy rozvojových zemí je především chudoba a sociálněekonomická zaostalost. Rozvoj, popř. míru zaostalosti, lze účinně statisticky zachytit pomocí Indexu lidského rozvoje, který zohledňuje současně ekonomické i

sociální aspekty spojené s lidským rozvojem, i jejich vzájemnou součinnost, vedoucí k zvýšení životní úrovně obyvatelstva. Dvě z položek, na jejichž základě je Index lidského rozvoje stanovován, míra gramotnosti a zdravotní stav obyvatelstva, byla rovněž zvolena jako hodnotící kritéria zaostalosti rozvojových zemí v rámci této práce. Třetím, neméně důležitým a s předešlými úzce souvisejícím kritériem, je míra zastoupení jednotlivých sektorů v rámci národního hospodářství.

Pro konkrétní ilustraci rozdílů mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi jsou použita kvantitativní data, jejichž výhodou je relativně dobrá dostupnost, snadné zpracování a možnost objektivního zhodnocení. Existují zde však i jiné, statisticky nelehce postižitelné skutečnosti, které, jako součást chudoby, velkým dílem přispívají k zhoršování životní úrovně, psychického stavu a v dlouhodobějším horizontu i celkového životního standardu lidí postižených chudobou. Do této oblasti lze například zahrnout nemožnost ovlivnit politickou situaci vdané zemi, nedostatek informací o vývoji a životě společnosti, omezování osobních svobod či celkové vyloučení ze společnosti. Avšak i samo zhodnocení kvantitativních dat, zde reprezentujících oblasti vzdělávání, zdraví a zdravotní péče a zastoupení jednotlivých sektorů v rámci daných ekonomik, jednoznačně směřuje k závěru, že obrovské rozdíly v úrovni vyspělosti rozvinutých a rozvojových zemí nemohou být úspěšně překonány, pokud nebudou aktivně řešeny jak na úrovních národních, tak pomocí celosvětového úsilí.

Použitá literatura

Monografie

Cihelková, E., aj. *Světová ekonomika: základní rysy a tendence vývoje*. Praha: VŠE, 2004. ISBN 80-245-0687-4

Cihelková, E.; Křížková, J.; Martinčík, D. *Světová ekonomika: nové jevy a perspektivy*. Praha: C.H. Beck, 2001. ISBN 80-7178-825-2

Fiala, J. *Máme ještě šanci?* Bratislava: Eko-konzult, 2005. ISBN 80-8079-038-8

Jeníček, V.; Foltýn, J. *Globální problémy ve světové ekonomice*. Praha: VŠE, 1998. ISBN 80-7079-166-7

Naxera, N. Význam a úloha OSN v současných globálních vztazích. In *OSN v měnícím se světě*, 1. vyd. Praha: České sdružení pro Spojené národy, 2005. Kapitola 3, s. 42-64.

Nováček, P. *Křížovatky budoucnosti*. Praha: G plus G, 1999. ISBN 80-86103-27-7

Nováček, P. *Stav světa na přelomu tisíciletí*. Prostějov: Geoda, 2002. ISBN 80-903084-0-6

Sochrová, M. *Dějepis v kostce: pro střední školy* [díl 2], 3. vyd. Havlíčkův Brod: Fragment, 2004. ISBN 80-7200-970-2

Elektronické zdroje:

2007 AIDS epidemie update [online], Geneva, Switzerland: Joint United Nations Programme on HIV/AIDS and World Health Organisation, 2007.

<http://data.unaids.org/pub/EPISlides/2007/20Q7_epiupdate_en.pdf ISBN 978 92 9 173621 8

Beyond Economic Growth: An Introduction to Sustainable Development [online] Washington, USA: The International Bank for Reconstruction and Development, 2004 -

<<http://www.worldbank.org/depweb/english/beyond/global/index.html>>

Data - A Short History [online]. c2008.

<<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/DATASTATISTICS/external/contentMDK-70487070~menuPK:64133156~pagePK:641331>

Data - Country groups [online]. c2008. [cit. 25.3. 2008].

<<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/DATASTATISTICS/external/contentMDK-70487070~menuPK:64133150~pagePK:64133175~theSitePK:39419.00.html>>

Glossary of Selected Financial Terms [online], last updated 31st of October 2006

<<http://www.imf.org/external/np/exr/glossary/showTerm.asp#91>>

Human Development Report 2004 [online]. New York, USA: United Nations Development Programme, 2004 - . <http://hdr.undp.org/en/media/hdr04_complete.pdf>. ISBN 0-19-522146-X

Men Ageing and Health [online]. Geneva, Switzerland: World Health Organisation, 2001 - . <http://whqlibdoc.who.int/hq/2001/WHO_NMH_NPH_01,2.pdf>

The Chronic Poverty Report 2004-05 [online]. Manchester, UK: The Chronic Poverty Research Centre, 2005 - . <<http://www.devinit.org/PDF%20downloads/cprc%202004-05%20complete.pdf>>.

The Little Data Book on Africa 2007 [online], Washington, USA: The International Bank for Reconstruction and Development, 2008-. <http://siteresources.worldbank.org/INTSTATINAFR/Resources/LDB_Africa_final.pdf>. ISBN 978-0-8213-6971-5

World Economic Outlook : Spillovers and Cycles in the Global Economy [online]. Washington, USA: International Monetary Fund, 2007-. <www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2007/01/pdf/text.pdf>. ISBN 978-1-58906-626-7

Ostatní

Globální problémy a rozvojová spolupráce [CD-ROM], Praha: Člověk v tísni, 2005. ISBN 80-86961-00-1

Přílohy

Tabulka 1: Země s nízkým a středním příjmem dle Světové banky

Ekonomiky s nízkým příjmem(53)

Afgánistán	Indie	Rwanda
Bangladéš	Keňa	Svatý Tomáš a Príncipe
Benin	Korea, dem rep.	Senegal
Burkina Faso	Kyrgyzstán	Sierra Leone
Burundi	Laos	Šalamounovy ostrovy
Kambodža	Libérie	Somálsko
Středoafriická republika	Madagaskar	Súdán
Komorské ostrovy	Malawi	Tádžikistán
Kongo	Mali	Tanzanie
Pobřeží slonoviny	Mauretánie	Timor-Leste
Eritrea	Mongolsko	Togo
Etiopie	Mozambik	Uganda
Gambie	Myanmar (Barma)	Uzbekistán
Ghana	Nepál	Vietnam
Guinea	Niger	Jemen,
Guinea-Bissau	Nigérie	Zambie
Haiti	Pákistán	Zimbabwe
Papua-Nová Guinea		

Ekonomiky s nižším středním příjmem(55)

Albánie	El Salvador	Namibie
Alžírsko	Fiji	Nikaragua
Angola	Georgie	Paraguay
Arménie	Guatemala	Peru
Azerbajdžán	Guayana	Filipíny
Bělorusko	Honduras	Samoa
Bhútán	Indonésie	Srí Lanka
Bolívie	Irán	Surinam
Bosna a Hercegovina	Irák	Svazijsko
Kamerun	Jamajka	Sýrie
Kapverdy	Jordánsko	Thajsko
Cína	Kiribati	Tonga
Kolumbie	Lesotho	Tunisko
Kongo.	Makedonie	Turkmenistán
Kuba	Maledivy	Ukrajina
Džibuti	Maršallové ostrovy	Vanuatu
Dominikánská republika	Mikronésie	Západní břeh a pásmo Gazy
Ekvádor	Moldavsko	
Egypt.	Maroko	

Ekonomiky s vyšším středním příjmem(41)

Americká Samoa	Kazachstán	Polsko
Argentina	Lotyšsko	Rumunsko
Belize	Libanon	Rusko
Botswana	Libye	Srbsko
Brazílie	Litva	Seychely
Bulharsko	Malajsie	Slovensko
Čile	Mauritius	Jižní Afrika
Kostarika	Mayotte	Svatý.Kryštof (Kitts)a Nevis
Chorvatsko	Mexiko	Svatá. Lucie
Dominika	Černá hora	Svatý. Vincent a Grenadiny
Rovníková Guinea	Severní Mariany	Turecko
Gabun	Oman	Uruguay
Grenada	Palau	Venezuela,
Maďarsko	Panama	

Zdroj: Světová banka (Data - Country groups [online], c2008. [cit. 25.3. 2008].

<<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/DATASTATISTICS/0..contentMDK:20421402~paePK:64133150~piPK:64133175~theSitePK:239419.00.html>>^

Tabulka II: Rozvojové ekonomiky a Emerging markets dle Mezinárodního měnového fondu

Afgánistán	Albánie	Alžírsko
Angola	Antigua a Barbuda	Argentina
Arménie	Azerbajdžán	Bahamy
Bahrajn	Bangladéš	Barbados
Bělorusko	Benin	Bhútán
Bolívie	Bosna a Hercegovina	Botswana
Brazílie	Brunej	Gabon
Bulharsko	Burkina Faso	Burundi
Čad	České republika	Cile
Cína	Dominika	Dominikánská republika
Džibuti	Egypt	Ekvádor
El Salvador	Eritrea	Estonsko
Etiopie	Filipíny	Fiji
Gambie	Georgie	Ghana
Grenada	Guatemala	Guinea
Guinea-Bissau	Haiti	Guayana
Honduras	Chorvatsko	Indie
Indonésie	Írán	Jamajka
Jemen	Jižní Afrika	Jordánsko
Kambodža	Kamerun	Kapverdy
Katar	Kazachstán	Keňa
Kiribati	Kolumbie	Komorské ostrovy
Kongo	Kostarika	Kuvajt
Kyrgyzstán	Laos	Lesotho
Libanon	Libérie	Libye
Litva	Lotyšsko	Madagaskar
Maďarsko	Makedonie	Malajsie
Malawi	Maledivy	Mali
Malta	Maroko	Mauretánie

Mauritius	Mexiko	Moldavsko
Mongolsko	Mozambik	Myanmar (Barma)
Namibie	Nepál	Niger
Nigérie	Nikaragua	Omán
Papua-Nová Guinea	Peru	Pobřeží slonoviny
Paraguay	Pákistán	Panama
Polsko	Rovníková Guinea	Rumunsko
Rusko	Rwanda	Samoa
Saudská Arábie	Senegal	Seychely
Sierra Leone	Slovensko	Spojené arabské emiráty
Srbsko	Srí Lanka	Středoafriická republika
Súdán	Surinam	Svatá Lucie
Svatý Kryštof a Nevis	Svatý Tomáš a Príncipe	Svatý Vincent a Grenadiny
Svazijsko	Sýrie	Šalamounovy ostrovy
Tádžikistán	Tanzanie	Thajsko
Timor-Leste	Togo	Tonga
Trinidad a Tobago	Tunisko	Turecko
Turkmenistán	Uganda	Ukrajina
Uruguay	Uzbekistán	Vanuatu
Venezuela	Vietnam	Zambie
Zimbabwe		

Zdroj: Mezinárodní měnový fond (*World Economic Outlook : Spillovers and Cycles in the Global Economy* [online]. Washington, USA: International Monetary Fund, 2007-. [cit. 20.1. 2008])

Tabulka III: Země Subsaharské Afriky

Angola	Gabon	Niger
Benin	Gambie	Nigérie
Botswana	Ghana	Rwanda
Burkina Faso	Guinea	Svatý Tomáš a Príncipe
Burundi	Guinea-Bissau	Senegal
Kamerun	Kena	Seychely
Kapverdy	Lesotho	Sierra Leone
Středoafriická republika	Liberie	Somálsko
Cad	Madagaskar	Jižní Afrika
Komorské ostrovy	Malawi	Súdán
Kongo, Dem. Rep.	Mali	Svazijsko
Kongo, Rep	Mauretánie	Tanzánie
Pobřeží slonoviny	Mauritius	Togo
Rovníková Guinea	Mayotte	Uganda
Eritrea	Mozambik	Zambie
Etiopie	Nambie	Zimbabwe

Zdroj: Světová banka (Data - Country groups [online], c2008. [cit. 25.3. 2008].

<<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/DATASTATISTICS/0..contentMDK:20421402~pagePK:64133150~piPK:64133175~theSitePK:23941P.OO.html>>

Resumé

The poverty and underdevelopment, two major problems of the developing world, are rooted already in the historical development. They have not been able to benefit either from the past technological achievements or from the ongoing knowledge revolution. Their position within the international trade is thus weakened and they can not be successful competitors to any of the developed countries.

The developing countries are generally classified as those with a low per capita income, low level of education and low life expectancy. Moreover, most of the regions also have a big density of population. The low level of education appears to be the main cause of poverty, as being the main obstacle of further development. Most of the children in developing countries are forced to work instead of going to school, as they need to work to help their poor families survive. However, without proper education the higher level of the development can never be fully reached.

Most of the poor rarely have access to clean water, sanitation or health care and they are consequently being infected by various diseases. Not being able to work, they dive deeper into the poverty without any future chance of breaking it through. Good health, as a key value of personal well-being, could help those people work and achieve more and thus trigger the economic growth.

With the low level of national savings, some of them being even highly indebted, it is clear that developing countries can hardly help themselves alone. The poverty and insufficient development of the developing countries is becoming a global challenge. Their aim as well as the aim of developed countries should be to promote better and more available health care, ensure higher school enrollment and push the economy closer to its industrial level.

Ústřední knih.Pedf UK

2592083085